

Analiza čitanki Hrvatskoga jezika za treći razred osnovne škole od 1945. do danas

---

Spevec, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:358660>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Sara Spevec

ANALIZA ČITANKI HRVATSKOGA JEZIKA ZA TREĆI
RAZRED OSNOVNE ŠKOLE OD 1945. DO DANAS

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Sara Spevec

ANALIZA ČITANKI HRVATSKOGA JEZIKA ZA TREĆI
RAZRED OSNOVNE ŠKOLE OD 1945. DO DANAS

Diplomski rad

Mentor rada:

prof. dr. sc. Vladimira Velički

Zagreb, rujan 2023.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	
SUMMARY.....	
1. Uvod.....	1
2. Udžbenik – Temeljno odgojno – obrazovno sredstvo	3
2.1. <i>Određenje pojma udžbenik .....</i>	<i>3</i>
2.2. <i>Didaktičko-metodičko oblikovanje udžbenika .....</i>	<i>5</i>
2.3. <i>Vrste udžbenika.....</i>	<i>9</i>
3. Udžbenici u nastavi Hrvatskog jezika	11
3.1. <i>Udžbenik za nastavu književnosti – čitanka .....</i>	<i>11</i>
3.2. <i>Metodički predložak .....</i>	<i>16</i>
3.2. <i>Metodički instrumentarij .....</i>	<i>17</i>
4. Analiza čitanki	20
4.1. <i>Uvod.....</i>	<i>20</i>
4.2. <i>Metodologija istraživanja.....</i>	<i>20</i>
4.2.1. <i>Cilj i istraživačka pitanja .....</i>	<i>20</i>
4.2.2. <i>Postupak .....</i>	<i>21</i>
4.2.3. <i>Uzorak .....</i>	<i>22</i>
4.3. <i>Rezultati analize .....</i>	<i>23</i>
4.3.1. <i>Usporedna analiza zastupljenosti autora .....</i>	<i>23</i>
4.3.2. <i>Usporedna analiza zastupljenosti književnih i neknjiževnih tekstova .....</i>	<i>27</i>
4.3.3. <i>Usporedna analiza metodičkih instrumentarija .....</i>	<i>30</i>
5. Zaključak	47
LITERATURA	50
Izjava o samostalnoj izradi rada	53

SAŽETAK

U ovom radu objašnjen je pojam udžbenika kao temeljnog odgojno-obrazovnog sredstva, kao i njegovo didaktičko-metodičko oblikovanje te vrste. U nastavnom predmetu Hrvatski jezik razlikujemo nekoliko različitih udžbenika, a u ovom radu naglasak je na udžbenicima za književnost odnosno čitankama. Središnje mjesto u čitanci zauzima tekst, odnosno metodički predložak. Uz metodički predložak, neizostavna sastavnica čitanki je i metodički instrumentarij koji je neodvojiv od metodičkog predloška. Tema istraživanja ovog diplomskog rada je analiza ukupno četrnaest čitanki Hrvatskog jezika za treći razred osnovne škole nakladnika Školska knjiga od 1945. do danas. Cilj rada je analizirati čitanke Hrvatskog jezika s obzirom na zastupljenost domaćih i stranih autora te muških i ženskih autora unutar čitanki, zatim zastupljenost književnih i neknjiževnih tekstova u čitankama te analiza metodičkih instrumentarija s obzirom na određene kriterije. Na kraju rada prikazana je analiza čitanki Hrvatskog jezika. Rezultati zastupljenosti autora pokazuju da je najviše autora koji nisu navedeni. Zastupljeno je više domaćih autora u odnosu na strane te više muških autora u odnosu na ženske autorice. Književnih tekstova zastupljeno je više u odnosu na neknjiževne tekstove. Metodički instrumentarij sadrži više pitanja zatvorenog tipa, nego otvorenog, dodatni zadaci su većinom prisutni, ali u manjem broju. Ilustracije su prisutne gotovo u svakoj čitanci, dok su književni pojmovi i tumačenje nepoznatih riječi zastupljeni u ponekim čitankama. Rezultati su pokazali pomak u razvoju čitanki, ali i dalje imaju dosta nedostataka koji se trebaju promijeniti.

Ključne riječi: *udžbenik, čitanka, metodički predložak, metodički instrumentarij*

SUMMARY

This work explains the concept of textbooks as fundamental educational tools, as well as their didactic-methodical design. In the subject of Croatian Language, various types of textbooks are distinguished, with a focus in this paper on literature textbooks or readers. The central element in a reader is the text, or the methodical template. Alongside the methodical template, an essential component of readers is the methodical toolkit, inseparable from the methodical template. The research topic of this thesis is the analysis of a total of fourteen Croatian Language readers for the third grade of primary school, published by Školska knjiga, from 1945 to the present day. The aim of the study is to analyze Croatian Language readers in terms of the representation of domestic and foreign authors, as well as male and female authors within the readers. Additionally, the study examines the representation of literary and non-literary texts in the readers, and analyzes the methodical toolkit based on specific criteria. The final part of the paper presents an analysis of Croatian Language readers. The results regarding author representation indicate that the majority of authors are unspecified. There is a higher representation of domestic authors compared to foreign authors, and more male authors compared to female authors. Literary texts are more prevalent than non-literary texts. The methodical toolkit contains more closed-ended questions than open-ended ones, additional tasks are mostly present but in smaller numbers. Illustrations are present in almost every reader, while literary concepts and explanations of unknown words are present in some readers. The results show progress in the development of readers, but there are still several shortcomings that need to be addressed.

Keywords: *textbook, reader, methodological template, methodological tools*

1. Uvod

Od pojave prvog udžbenika u 17. stoljeću pa sve do danas mnogo toga se promijenilo. Jedno je ostalo isto, a to je da je udžbenik osnovni izvor znanja. Dakako nije jedini izvor, ali nam treba biti prioritet. Jako je važno osigurati i održavati kvalitetu udžbenika putem kontinuiranih istraživanja i analiza. Jedna od njih je didaktičko-metodička analiza udžbenika koja se odnosi na način koncipiranja udžbenika tj. strukturiranja i organiziranja njegovog teksta, metoda i oblika, pitanja i zadataka, izvora znanja i ostalog udžbeničkog instrumentarija.

Čitanka je knjiga namijenjena za književni odgoj i obrazovanje nastavnog predmeta Hrvatski jezik. Rosandić (2005) navodi da je čitanka za osnovnu školu vrsta dječje knjige koja svojim sadržajem i izgledom udovoljava doživljajno-spoznajnim mogućnostima učenika. Čitanka obuhvaća metodičke predloške i metodičke instrumentarije. Metodički predlošci su književnoumjetnički tekstovi, a metodički instrumentarij su pitanja i zadaci koji pomažu učitelju u analizi tekstova.

Cilj ovog rada je analizom čitanki Hrvatskog jezika za treći razred osnovne škole od 1945. do danas dobivanje uvida u zastupljenost domaćih i stranih autora te muških i ženskih autora unutar čitanki, zatim zastupljenost književnih i neknjiževnih tekstova u čitankama te analiza metodičkih instrumentarija s obzirom na određene kriterije.

Drugo i treće poglavlje rada obuhvaćaju teorijski dio rada. Drugo poglavlje obrađuje temu udžbenika kao temeljnog odgojno-obrazovnog sredstva gdje se detaljno opisuje određenje pojma udžbenik, didaktičko-metodičko oblikovanje udžbenika te vrste udžbenika.

Treće poglavlje obuhvaća udžbenike u nastavi Hrvatskog jezika gdje se navode udžbenici za različita nastavna područja Hrvatskog jezika, a detaljno se opisuje čitanka kao udžbenik nastave književnosti. U ovom poglavlju još se opisuje metodički predložak te metodički instrumentarij koji su sredstvo analize ovog rada.

Četvrto poglavlje empirijski je dio rada, tj. obuhvaća analizu čitanki. U ovom poglavlju razrađena je metodologija rada te su prikazani rezultati analize. Analiziralo se zastupljenost autora u čitankama, zastupljenost književnih i neknjiževnih tekstova te se detaljno analizirao metodički instrumentarij s obzirom na postavljene kriterije. Rezultati ovih triju analiza prikazani su u svakom potpoglavlju zasebno.

Posljednje poglavlje obuhvaća cjelokupni zaključak analize i rada općenito. Donosi pregled i zaključke teorijskog dijela rada kao i zaključke o rezultatima analize čitanaka Hrvatskog jezika za treći razred osnovne škole od 1945. do danas te promjenama koje su dogodile.

2. Udžbenik – Temeljno odgojno – obrazovno sredstvo

U nastavnom procesu glavnu ulogu u poučavanju imaju učitelji. Oni su kroz povijest imali različite statuse u društvu i nekada su se više cijenili nego danas. Neki aspekti su pak ostali isti. Naime, za produktivan rad i nastavnika i učenika, oduvijek su bili potrebni nastavni materijali i pomagala bez kojih bi učenje bilo znatno otežano. Pomagala su se s vremenom mijenjala – od prvih zapisa na pločicama utisnutih klinom, preko kože pa sve do dugotrajne vladavine papira i današnjih dana kada su informacije dostupne u različitim elektroničkim zapisima.

Bez obzira na sve promjene, knjiga je ostala bitan čimbenik u odgojno-obrazovnom sustavu. Od posebne važnosti za odgoj i obrazovanje svakako su udžbenici koji su prisutni stoljećima, a smatra se da će uloga udžbenika u obrazovanju još godinama biti važna iako je tehnika uznapredovala kao nikada ranije.

Udžbenici se smatraju kao temeljno odgojno-obrazovno sredstvo, ali uz udžbenike u nastavnom procesu koriste se i drugi materijali kao što su radne bilježnice, zbirke zadataka, priručnici za nastavnike i sl. Udžbenici kao osnovno sredstvo trebaju pružiti znanje, ali i više od toga. Kod učenika trebaju probuditi interes i želju za učenjem i istraživanjem.

2.1. Određenje pojma udžbenik

Da je udžbenik teško definirati to nam govore različiti autori koji su se bavili pojmom udžbenika te ga definirali na različite načine. Poljak (1980) navodi da je udžbenik osnovna školska knjiga pisana na osnovi propisanog nastavnog plana i programa. Udžbenik je osnovna knjiga jer ga učenici koriste svakodnevno, dok ostalu literaturu proučavaju povremeno. Također navodi kako udžbenik treba biti didaktički oblikovan radi lakšeg i efikasnijeg obrazovanja. „Tek knjiga u kojoj su implicirana sva navedena obilježja dobiva značenje udžbenik” (Poljak, 1980: 29). U ovoj definiciji sadržana su četiri bitna obilježja koja bi svaki udžbenik trebao imati i upravo je ova definicija najprihvaćenija u struci.

Malić (1986) definira udžbenik kao knjigu u kojoj je didaktički transponirana znanost ili struka. Tim riječima Malić je htio naglasiti posebnost udžbenika u kojem se stručni sadržaji prerađuju na poseban način, prema određenim pedagoškim, psihološkim i didaktičko-metodičkim načelima. Udžbenik bi kao takav trebao biti prilagođen dobi učenika, ali i usmjeren na učenika, a ne na učitelja. Žužul (2004) navodi da udžbenik nije vrijednost sama

po sebi, već da se njegova temeljna vrijednost može sagledati samo u odnosu prema onima kojima je namijenjen, a to su učenici. Mijatović (2013) pak donosi drugačije. U njegovom istraživanju *Učenička evaluacija udžbenika* pokazalo se kako su udžbenici usmjereni na učitelje i na njihovo organiziranje nastave, a ne na učenike i njihovo samostalno učenje. Ovo je jedan od razloga zašto bi se udžbenici trebali i dalje analizirati i usavršavati. Malić (1986) spominje četiri bitne odrednice udžbenika prema Poljak (1980) i navodi kako bi toj definiciji trebalo dodati i obaveznost. Svako odgojno-obrazovno područje propisuje obvezni udžbenik i to ga razlikuje od ostalih neobaveznih knjiga koje se koriste u obrazovanju. Uz obaveznost dolaze i druge bitne odrednice, pa tako Malić (1986) navodi da je obvezni udžbenik učenikovo osnovno sredstvo za učenje i da u njemu trebaju biti svi sadržaji koje učenik treba usvojiti jer su upravo ti sadržaji temelj za izradu ispitnog materijala. Jako je bitno da udžbenik prati udžbenički sistem i da je povezan s njim. Malić (1986) to naziva usklađenost po horizontali i vertikali. Horizontalna povezanost znači da udžbenici različitih odgojno-obrazovnih područja trebaju međusobno komunicirati vodeći računa o odgojno-obrazovnim zadacima. Vertikalna povezanost odnosi se na povezanost istih odgojno-obrazovnih područja na raznim stupnjevima što osigurava logičan prijelaz iz razreda u razred. Zbog ovih odrednica udžbenici nisu toliko slododne naravi kao ostali materijali koji se koriste u obrazovanju.

Sličnu definiciju u kojoj naglašava važnost i potrebu udžbenika donosi i Mijatović (2004). On napominje da je udžbenik centar i sjecište mnogih potreba, imperativa i odrednica suvremene škole, njezina kurikulumu i aktualne situacije u kojoj se odvija proces odgoja i obrazovanja.

Od pojave tiskarskog stroja, tiskana knjiga postaje komunikacijski medij, a ujedno je i ona omogućila pisanje knjiga za školske potrebe. Udžbenik se oduvijek koristio kao osnovni izvor znanja u obliku knjige. Razvojem tehnologije, udžbenici se i dalje proizvode i koriste u nastavi u obliku knjige, ali neki autori pak smatraju da se udžbenik pretvara u elektronski medij. „Više ne razmišljam o klasičnom udžbeniku (u obliku knjige), koji iskorištava mogućnosti elektronskih medija pa i virtualnog okruženja, već o jednoj posve novoj generaciji udžbenika, a to je udžbenik priređen u obliku elektronskog medija. Po tom se razmišljanju udžbenik više ne prezentira kao knjiga, već u obliku diska” (Sekulić Majurec 2004: 95). Takav udžbenik nudi sve mogućnosti koje ima i udžbenik u obliku knjige, ali udžbenik u obliku diska nudi puno više toga. Prije svega to je mogućnost oživljavanja slike i zvuka što bi omogućilo približavanje stvarnosti učenicima. Također, takav udžbenik uvodi učenike u virtualno okruženje, prenosi im bitne informacije, motivira ih za samostalan rad i

osposobljava za daljnje traženje bitnih informacija. Naravno da to sve mogu i udžbenici u obliku knjiga, ali udžbenici u obliku diska mogu bogatije i vjernije prikazati stvarnost, ali i ono što je nedostupno izravnom promatranju. Još jedna bitna odrednica udžbenika u obliku diska je što se izmjene mogu unosi istodobno s promjenama i to ih čini aktualnim. Nažalost i iza ovakvog udžbenika kriju se nedostaci. Naime, dostupnost i korištenje ovog udžbenika podrazumijeva da sve škole imaju opremu potrebnu za korištenje takvog udžbenika, a u realnom svijetu to nije tako. Također, pretpostavlja se da korisnici znaju rukovoditi takvim udžbenikom i možda će dio i znati, ali velika većina nije osposobljena za to (Sekulić Majurec 2004). Udžbenik će svakako ostati važan čimbenik među izvorima znanja u procesu učenja i poučavanja, ali moći ćemo sve više govoriti o više varijanata udžbenika. Udžbenik u obliku knjige će zasigurno ostati još dugo osnovna školska knjiga. No kako napredak tehnologije ide naprijed, to će se odraziti i na osmišljavanje udžbenika. Bez obzira o udžbeničkoj varijanti, uvijek će biti važno znati kako se udžbenikom učenik može služiti i kako se učenik udžbenikom zapravo služi (Visinko, 2006).

Iako je udžbenik glavni, osnovni i propisani izvor znanja u školi on nikako nije i ne smije biti jedini izvor znanja. Njegova vrijednost leži i u tome u kojoj mjeri i kako udžbenik upućuje učenike na korištenje drugih izvora znanja i informacija. Udžbenik uvijek mora upućivati na druge knjige, a nikada ne smije postaviti sebe kao jedini izvor za stjecanje znanja (Malić, 1986). U tome se slaže i Jurić (2004) koji navodi kako svaki medij poseže za drugi medijima i kako se danas mediji nastoje umrežiti. Zbog toga udžbenik postaje sve povezaniji u toj mreži.

Važno je naglasiti da udžbenik ne bi smio davati gotovi izvor informacija. Njegov sadržaj trebao bi učenicima dati priliku i poticaj za istraživanje, stvaranje i razvijanje mišljenja. Udžbenik kao takav trebao bi zaokupiti pozornost učenika, omogućiti mu različite aktivnosti i osigurati praćenje i rezultate različitih procesa spoznavanja (Peko i sur., 2004).

2.2. Didaktičko-metodičko oblikovanje udžbenika

Didaktičko-metodičko oblikovanje udžbenika svoje utemeljenje pronalazi u dvjema pedagoških disciplina, a to su didaktika i metodika. Metodika proučava zakonitosti odgoja i obrazovanja jednog nastavnog predmeta, dok didaktika odgovara na opća pitanja nastavnog predmeta (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40439>).

Didaktičko oblikovanje udžbenika smatra se temeljnom odrednicom udžbenika. Ta odrednica najviše ga razlikuje od svih ostalih knjiga s kojima se učenik susreće u svojem školovanju i u osnovnoj i u srednjoj školi. Ostale knjige ne moraju voditi računa o didaktičkim zakonitostima (dobi učenika, posebnosti odgojno-obrazovnog procesa, specifičnosti nastavnog predmeta). Zbog uzimanja u obzir specifičnosti nastavnog predmeta/područja, svaki je udžbenik specifičan – izbor sadržaja, način oblikovanja tog sadržaja, grafičko/likovno/tehničko oblikovanje (Malić, 1986). Temelj didaktičko-metodičkog oblikovanja je oblikovanje informacija koje ulaze u sadržaj udžbenika te imaju određene kriterije. Kriteriji se odnose na zahtjeve nastavnog plana i programa, primjerenost sadržaja, bliskost shvaćanja sadržaja te mogućnost motiviranja u procesu obrazovanja (Malić, 1986).

Prema Poljak (1980) ako polazimo da je udžbenik osnovna školska knjiga koju učenici svakodnevno upotrebljavaju u svom obrazovanju, onda i udžbenik treba biti didaktički oblikovan u skladu sa zakonitostima obrazovanja. Ako je nešto osnova obrazovanja, onda mora odgovarati osnovnoj strukturi procesa obrazovanja i njezinoj zakonitosti. U udžbeniku trebaju prevladavati brojne i raznovrsne aktivnosti kako bi učenici mogli steći i usvojiti znanje svojom vlastitom aktivnošću. S takvim udžbenikom, učenici će svakodnevno komunicirati i znat će primijeniti usvojeni sadržaj jer će ih udžbenik upoznati kako treba učiti. Udžbenik treba ponuditi učenicima pomoć u poučavanju kako bi učenje bilo ekonomično i efikasno. Zbog svoje specifičnosti, udžbenik ne može biti zamjena za ostale izvore obrazovanja nego se njime nadopunjavaju ostali izvori znanja. Poljak (1980) sve ove zahtjeve na primjeru didaktičkog oblikovanje nastavne teme dodatno objašnjava kroz sljedeće komponente: uvođenje učenika u nove nastavne sadržaje, izlaganje sadržaja nastavne teme, vježbanje aktivnosti, ponavljanje nastavnih sadržaja i provjeravanje znanja i sposobnosti. Uvođenje učenika u novu temu znači pripremanje učenika za nove nastavne sadržaje. To pripremanje provodi nastavnik, ali značajnu ulogu ima i udžbenik. Udžbenik donosi učenicima informacije o tome koje radnje trebaju obaviti prije nego pređu na poučavanje nove teme odnosno svaki tekst na početku bi trebao imati zadatke koji su priprema za novu temu. Izlaganje sadržaja nastavne teme zapravo je pomoć učenicima u stjecanju znanja. Tu pomoć učenici će dobiti kroz izlaganje nastavnika i njegovo korištenje različitih izvora. Udžbenik ovdje ima ulogu nadopunjavanja i proširivanja znanja. Vježbanje aktivnosti provodi se radi savladavanja prezentiranih sadržaja. Prema tome se uvježbavaju određene radnje (senzorne, praktične, izražajne, misaone), aktivnosti, operacije te funkcije i djelatnosti. U ponavljanju se ponavljaju nastavni sadržaji radi trajnosti znanja. Razlikujemo reproduktivno ponavljanje i produktivno

ponavljanje. Reproductivno ponavljanje je reproduciranje izloženog sadržaja. Važni dijelovi teksta u udžbenicima mogu se naglasiti (npr. Važno!, Ne zaboravi! itd.). Takvi naglašeni dijelovi teksta omogućavaju učenicima lakše izdvajanje bitnih informacija. Produktivno ponavljanje znači ponavljanje sadržaja s novog stajališta, odnosno proširivanje znanja. I na kraju trebaju se provjeriti znanja i sposobnosti odnosno u kojoj su mjeri učenici usvojili znanje o nastavnoj temi. Ono se provodi na posebnim zadacima koji mogu biti integrirani u udžbenik ili u nekom drugom izvoru znanja. Iz ovoga možemo zaključiti kako bi udžbenik trebao slijediti strukturu nastavne teme kako bi nastavnicima bilo lakše prenijeti sadržaj, a učenici bi imali jasnu predodžbu što se od njih očekuje i što moraju usvojiti.

Sadržaj udžbenika treba biti u skladu s nastavnim planom i programom, a sadržaje udžbenika učenik mora usvojiti kako bi zadovoljio kriterije ocjenjivanja u nastavnom procesu. Žužul (2004) navodi kako je udžbenik rezultat nastavnog plana i programa. „Nastavni plan i program temeljni je dokument formalnoga odgojno-obrazovnog sustava koji sadržava popis nastavnih područja i predmeta za pojedine vrste škola te raspodjelu nastavnog vremena (broj sati) za svako nastavno područje i nastavne predmete. A kao takav on nosi i osnovne udžbeničke odrednice” (Žužul, 2004: 25). Drugim riječima to bi značilo da je nastavni plan i program sadržajni orijentir za stvaranje udžbenika. Tako je udžbenik podređen cilju i zadaćama nastavnog plana i programa. Također, ističe kako je vertifikacija valjanosti udžbenika uvijek monopolizirana jer je i sam nastavni plan i program monopoliziran. To bi značilo da autori udžbenika nemaju puno slobode u pisanju udžbenika. Mijatović (2004) navodi kako je prostor kreativnog uređenja udžbenika ostao na izboru izvora sadržaja, organizaciji nastavnog rada i odabiru metoda rada, dok zadaće i evaluacija ne bi trebala biti predmetom nikakvih promjena da se ne naruši konzistentnost sustava znanja. Nastavni plan i program određen je od strane države te se njegovi sadržaji smatraju poželjnima od strane države, stoga udžbenik koji je u skladu s nastavnim planom i programom smatra se poželjnim i aktualnim udžbenikom. Tako da nastavni plan i program i udžbenici tvore uzročno-posljedičnu vezu u kojoj kada nastavni plan evaluira, onda evaluira i udžbenik. Iz ovoga možemo jasno vidjeti problem da se udžbenici ne mogu mijenjati dok se ne promijeni nastavni plan i program te kurikulum kojem je nastavni plan i program podređen.

Udžbenici su toliko značajni izvor znanja da se njihova izrada i uporaba određuje posebnim zakonom. Zakonska regulativa didaktičko-metodičkog oblikovanja udžbenika u Hrvatskoj sastoji se od nekoliko temeljnih dokumenata: *Udžbeničkog standarda, Zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu, Zakona o udžbenicima i drugim obrazovnim*

materijalima za osnovnu i srednju školu i Pravilnika o udžbeničkom standardu te članovima stručnih povjerenstava za procjenu udžbenika i drugih obrazovnih materijala. Ovi dokumenti postavljaju i propisuju standarde koje udžbenici moraju zadovoljiti kako bi se mogli koristiti za rad u nastavi.

U Hrvatskoj cjeloviti Zakon o udžbenicima donijet je dvaput – 2001. i 2006. godine. Udžbenik se Zakonom određuje kao: „Osnovno nastavno sredstvo i izvor znanja za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ciljeva utvrđenih planom i programom ili eksperimentalnim planom i programom osnovne odnosno srednje škole, koji je usklađen s udžbeničkim standardom i kulturološki je prilagođen hrvatskoj nacionalnoj baštini i tradiciji” (Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu NN 36/01 (2006)). Osim udžbenika Zakon razlikuje i definira sljedeće pojmove: radna bilježnica, zbirka zadataka, zemljopisni atlas, povijesni atlas, udžbenik na stranom jeziku, udžbenik s malom nakladom, udžbenik za djecu s posebnim potrebama, udžbenika za nacionalne manjine, nakladnik, udžbenički standard i katalog udžbenika. U Zakonu je određen i postupak odobravanja udžbenika koji je s metodičkog gledišta značajan po sastavu stručnog povjerenstva koje odobrava udžbenik. To stručno povjerenstvo trebaju činiti: „znanstvenik, odnosno stručnjak za nastavni predmet ili područje za koje je udžbenik namijenjen; metodičar za nastavni predmet ili nastavno područje; tri stručnjaka praktičara iz nastavnog predmeta u odgovarajućoj školi, s najmanje pet godina iskustva u praksi” (Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu NN 36/01 (2006)).

Uz Zakon, problematika udžbenika regulira se i provedbenim propisima – udžbeničkim standardom. Udžbenički standard pak pobliže utvrđuje standarde i zahtjeve kojima mora udovoljiti svaki udžbenik da bi mogao biti odobren za uporabu u školama. Udžbenički standard jasno pokazuje da je udžbenik kao izvor znanja projektiran po metodičkoj paradigmi pristupa odgojno-obrazovnom procesu. Standardi i zahtjevi prema udžbeniku izražavaju strukturu i koncept metodike: obrazovni proces polazi od sadržaja koji treba naučiti i koji je znanstveno verificiran, ali mora biti i prilagođen stupnju psihofizičkog razvoja učenika. Udžbenik tu strukturu i koncept mora ostvariti. To se posebno ističe u pedagoškim, psihološkim i etičkim standardima koji se konkretiziraju u didaktičko-metodičkim standardima kao regulatorima nastavnog procesa u kojima stoji da udžbenik treba biti strukturiran u skladu s metodikama matičnih znanosti, metodičkim i pedagoškim zahtjevima. Samim time, metodičko stajalište ugrađeno je u teorijsku koncepciju udžbenika. Standard otvara mogućnost da se na osnovi specifičnosti pojedinog nastavnog predmeta mogu donijeti posebni standardi za udžbenike tih predmeta koji su usklađeni s ovim standardom. To

znači da se mogu uvesti i specifični, posebni standardi koji će izraziti posebnosti određenog nastavnog predmeta. U dokumentu je uočljiva mogućnost izdavanja tiskanih i elektroničkih udžbenika, što se uklapa u višemedijske metodičke sustave i metode (Bežen, 2008).

2.3. Vrste udžbenika

Iako je sadržaj u udžbenicima propisan, njihovo didaktičko oblikovanje može varirati. Zbog toga možemo govoriti o različitim vrstama udžbenika. Udžbenike možemo podijeliti na osnovu više kriterija, a odabir kriterija ovisi s kojeg stajališta promatramo udžbenike.

Prvi kriterij kojeg navodi Poljak (1980) je stupanj integracije, odnosno diferencijacije udžbenika. Prema tome kriteriju razlikujemo cjelovit i razgranat udžbenik. Cjelovit udžbenik u jednoj knjizi u cjelini obuhvaća nastavni sadržaj za pojedine predmete. Bitno je da u cjelovitom udžbeniku bude obuhvaćen nastavni sadržaj u cjelini i sve komponente procesa obrazovanja. Razgranat udžbenik se po određenom kriteriju dijeli u nekoliko zasebnih knjiga. Takva je podjela češća u nastavnim predmetima s opširnim nastavnim sadržajima. Primjer razgranatog udžbenika možemo pronaći u Hrvatskom jeziku gdje imamo udžbenik za književnost i medijsku kulturu (čitanku) i udžbenik za jezik i jezično izražavanje. Također, primjer možemo pronaći i u matematici gdje je udžbenik podijeljen na područje aritmetike i područje geometrije. Udžbenici se dijele na više knjiga upravo zbog toga da se rastereti volumen udžbenik, ali i kako bi se učenici lakše snalazili. Ovakvi udžbenici pojavili su i davno prije u novoj školi gdje su imali naziv udžbenik u sveskama. Učenici su morali postepeno, tijekom cijele školske godine, nabavljati male sveske kada bi na red došla obrada takvih nastavnih sadržaja. Moguća je i podjela gdje su u jednom dijelu obuhvaćena izlaganja nastavnih sadržaja i upute za rad, u drugom dijelu zadaci za vježbanje i ponavljanje, a u trećem dijelu zadaci za povjeravanje. Drugio dio bi odgovarao radnim bilježnicama, a treći dio zbirkama zadataka. Svi ti dijelovi udžbenika u zasebnim knjigama trebaju biti usklađeni i tvoriti cjelinu.

Drugi kriterij prema Poljak (1980) je koncepcija dugih i kratkih didaktičkih koraka. S ovog stajališta razlikujemo klasični, poluprogramirani i programirani udžbenik. Klasični udžbenik u didaktičkom oblikovanju nastavne teme iskazuje pojedine komponente obrazovanja pa to uvjetuje da su da didaktički koraci budu dugi. Ovaj udžbenik možemo poistovjetiti s heurističkom nastavom. Kako i nastavnik u heurističkoj nastavi vodi učenike,

isto tako i udžbenik preuzima ulogu voditelja nastave. Poluprogramirani udžbenik u didaktičkom oblikovanju teme naizmjenice primjenjuje komponente nastavnog procesa u kraćim didaktičkim koracima. Ako se sve komponente izmjenjuju u kratkim didaktičkim koracima, govorimo o programiranom udžbeniku. Dakako ima primjera gdje autori u udžbenicima kombiniraju dužinu didaktičkih koraka. Pa tako za lakše sadržaje primjenjuju duge korake, za teže sadržaje kraće korake, a za najteže dijelove kraće programirane korake.

Treći kriterij prema Poljak (1980) je kvaliteta udžbenika prema kojem razlikujemo tradicionalni i suvremeni udžbenik. Tradicionalni udžbenik iznosi samo znanstveni sadržaj bez didaktičkog vođenja učenika i pomoći u učenju. S druge strane, suvremeni udžbenik ima didaktičko oblikovanje sa stajališta suvremene didaktičke teorije.

Četvrti kriterij prema Poljak (1980) je stupanj školovanje prema kojem se udžbenici dijele na osnovnu, srednju, višu i visoku školu i fakultete. Stupanj školovanja i didaktičko oblikovanje su obrnuto-proporcionalnom odnosu. Što je stupanj školovanja niži, to je stupanj didaktičkog oblikovanja veći i obrnuto. Ovdje su vidljive razlike u pisanju udžbenika za pojedine stupnjeve školovanja.

Peti kriterij podjele udžbenika prema Poljak (1980) je višeizvorni udžbenik ili multimedijски udžbenik. Riječ je o udžbeniku koji međusobno surađuje s ostalim izvorima znanja i prožet je raznim multimedijским dimenzijama poput zvuka, slike, CD-a i sl. Kako je već i spomenuto ranije, udžbenik uvijek mora upućivati na druge izvore znanja, a nikada ne smije postaviti sebe kao jedini izvor za stjecanje znanja (Malić, 1986).

Posebnu skupinu čine i udžbenici namijenjeni poučavanju učenika s određenim posebnim potrebama. U učenike s posebnim potrebama ubrajamo darovite učenike i učenike sa teškoćama u razvoju pa su tako osmišljeni udžbenici koji odgovaraju i jednoj i drugoj kategoriji. Udžbenici za darovite učenike trebao bi biti koncipiran tako da učenici uče prema vlastitom tempu i mogućnostima. To bi omogućio interaktivan udžbenik koji učenike vodi na različite puteve i načine dolaska do znanja. Udžbenici za učenike s teškoćama u razvoju postoje samo za učenike sa teškoćama inteligencije (mentalne retardacije), vida i sluha. Učenicima s teškoćama govora i glasa, motorike i ponašanja nisu potrebni specijalizirani udžbenici već se mogu slobodno služiti uobičajenim udžbenicima za određeni nastavni predmet. Svaka od tih teškoća imaju svoje specifičnosti, pa je tako i udžbenik specifičan i drugačije didaktički oblikovan za svaku teškoću (Hrvatić, 2004).

3. Udžbenici u nastavi Hrvatskog jezika

Hrvatski jezik obavezan je nastavni predmet i jedan od najslabijih predmeta u procesu odgoja i obrazovanja. Poučavanje i učenje u predmetu Hrvatski jezik regulirano je Nastavnim planom i programom za osnovnu školu, a od školske godine 2019./2020. i Predmetnim kurikulumom za Hrvatski jezik. Nastavnim planom i programom donesen je nastavni plan za provedbu nastavnog programa koji određuje da se Hrvatski jezik od 1. do 4. razreda osnovne škole provodi 5 puta tjedno za svaki pojedini razred, što bi bilo 175 sati godišnje. Nastavnim planom propisana je svrha i cilj učenja te struktura nastavnih sadržaja po razredima. Tako Nastavni plan i program ističe da je cilj nastave hrvatskoga jezika „osposobiti učenike za jezičnu komunikaciju koja im omogućuje ovladavanje sadržajima svih nastavnih predmeta i uključivanje u cjeloživotno učenje“ (Nastavni plani i program 2006: 25). Kao nastavni predmet Hrvatski jezik je prema Nastavnom planu i programu podijeljen na četiri predmetne sastavnice: hrvatski jezik, književnost, jezično izražavanje i medijsku kulturu te se u 1. razredu javlja još i područje početno čitanje i pisanje. Sve predmetne sastavnice kao i njihove zadaće i sadržaji međusobno se prožimaju i nadopunjuju te su unutarpredmetno povezane. Osim navedenog, prema Predmetnom kurikulumu za Hrvatski jezik predmet Hrvatski jezik organizira u tri znanstveno utemeljene i međusobno povezane domene, a to su: Hrvatski jezik i komunikacija, Književnost i stvaralaštvo i Kultura i mediji.

Za izradu udžbenika hrvatskog jezika kao i ostalih udžbenika, autori se moraju voditi Nastavnim planom i programom, Kurikulumom i Udžbeničkim standardom što je navedeno i opisano u poglavljima prije. Udžbenici Hrvatskog jezika imaju funkciju obrazovanja i opismenjavanja učenika, ali su i važan odgojni, kulturološki i sociološki instrumentarij. Kako je nastavni predmet Hrvatski jezik podijeljen na četiri predmetne sastavnice, tako razlikujemo i više udžbenika za Hrvatski jezik. To su udžbenici za jezik, udžbenici za književnosti (čitanke) i početnice. U udžbenike za jezik uklopljeno je i jezično izražavanje, a medijska kultura je najčešće u sklopu čitanke, iako se mogu pojaviti i odvojeni udžbenici za medijsku kulturu i jezično izražavanje. Također, postoje i integrirani udžbenici koji pokrivaju sva nastavna područja predmeta Hrvatski jezik i oni su u današnjem vremenu i najviše zastupljeni.

3.1. Udžbenik za nastavu književnosti – čitanka

Posebna vrsta udžbenika koja će se analizirati u ovom radu je udžbenik za nastavu književnosti, odnosno čitanka. Rosandić (2005) definira čitanku kao temeljnu školsku knjigu

namijenjenu književnom odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. Sastoji se od književnoumjetničkih tekstova koji su odabrani prema estetskim i pedagoško-psihološkim kriterijima. Čitanka za osnovnu školu je posebna vrsta dječje knjige jer je svojim sadržajem i likovno-grafičkim izgledom prilagođena doživljajno-spoznajnim mogućnostima učenika određene dobi. Srednjoškolske čitanke sadrži književnoumjetničke tekstove koji su popraćeni teorijskim i povijesnim prikazima književnosti te je takva knjiga ujedno i udžbenik književnosti čitanka-udžbenik. Osnovnoškolske čitanke se također predstavljaju kao čitanke-udžbenici.

Sadržaj čitanke, kao i kod ostalih udžbenika određuje nastavni program te se prenosi u čitanke prema zahtjevima didaktičke struke odnosno teorije didaktičkog prijenosa i teorije udžbenika. Teorija didaktičkog prijenosa predstavlja određena načela prema kojima se ti sadržaji unose u čitanke, a to su: načelo primjerenosti doživljajno-spoznajnim mogućnostima učenika određene dobi (psihološko načelo); načelo odgojnosti (pedagoško načelo); načelo obrazovne opravdanosti (obrazovno načelo); načelo didaktičko-metodičke oblikovanosti.

Čitanke možemo podijeliti na više skupina prema kriteriju namjene i kriteriju metodičko-didaktičke oblikovanosti. Prema kriteriju namjene Rosandić (2005) navodi tri skupine:

- čitanke-udžbenike za mlađe razrede osnovne škole (od prvog do četvrtog razreda)
- čitanke-udžbenike za više razrede osnovne škole (od petog do osmog razreda)
- čitanke-udžbenike za srednju školu (trogodišnju ili četverogodišnju).

Druga podjela prema kriteriju metodičko-didaktičke oblikovanosti dijeli čitanke na:

- recepcijsko-reproduktivne,
- recepcijsko-produktivne,
- komunikacijske,
- razgranate
- višezvorne (multimedijske).

Recepcijsko-reproduktivna čitanka dodjeljuje učeniku ulogu primatelja književnog sadržaja. Pa je tako uloga učenika memoriranje i prepričavanje sadržaja te reproduciranje definicija i pojmova. Takva čitanka je obično bez metodičkog instrumentarija i ne omogućava učenicima

kvalitetnu analizu sadržaja i motivaciju za razgovor o književnoumjetničkom tekstu. Zbog toga se u današnje vrijeme takve čitanke rijetko koriste. Receptijsko-produktivna čitanka učenika podiže na razinu estetskog subjekta što bi značilo da učenik ostvaruje različite oblike stvaralačke djelatnosti i procese doživljavanja i promišljanja. Ovakva čitanka sadržava metodički instrumentarij i likovno-grafički sadržaj koji upravo potiču ove procese. Komunikacijska čitanka utemeljuje se na literarno-estetskoj komunikaciji i didaktičkoj komunikaciji koja se ostvaruje oblikovanjem komunikacijskih situacija. U svakoj komunikacijskoj situaciji učenici ostvaruju različite doživljaje i spoznaje. Ova vrsta čitanke sadržava metodički instrumentarij koji zahtijeva od autora veliku razinu metodičke kreativnosti. Razgranata čitanka, kao što joj sam naziv govori, sastoji se od više dijelova. Ti dijelovi čine: čitanku-udžbenik, radne listove i priručnik za učitelje. Slična čitanka je i višeizvorna čitanka. Ona obuhvaća više različitih medija. To su: čitanka-udžbenik (u pisanom obliku), zvučna čitanka, videokaseta, element-film, nastavni film, radni listovi, CD-ROM, Internet, televizijska i radijska emisija. Uz to se u čitankama za srednju školu pojavljuju školska povijest književnosti, školska teorija književnosti, književni leksikoni i slične stručne knjige kao dodatni izvori znanja. Višeizvorna čitanka okuplja različite izvore prvenstveno kako bi proširila i ponudila različite izvore znanja za učenike kako bi nastavni proces učili zanimljivijim (Rosandić, 2005).

Jedan od medija kojeg obuhvaća višeizvorna čitanka i zastupljen je u svim novim izdanjima čitanke /udžbenika Hrvatskog jezika je zvučna čitanka. Zvučna čitanka je posebno didaktičko sredstvo za nastavu jezika i književnosti koje učenicima prenosi književnoumjetničku riječ u umjetničkoj govornoj interpretaciji scenskih umjetnika. Govorne interpretacije odabranih tekstova uključuju se u različite faze nastavnog sata. Na satu književnosti interpretacije zamjenjuju učiteljičino čitanje teksta, dok na satu jezika služe za upoznavanje vrijednosti govorenog jezika, razvijanju govorenog sluha te govorenog stvaralaštva (Rosandić, 2005).

U suvremenoj nastavi koja je utemeljena na multimedijским sadržajima pojavljuje se otvoreni tip čitanke koji se po potrebi dopunjava i aktualizira s novonastalim promjenama. Sve češće se pojavljuju i integrirani tip čitanke koji se oblikuje na temelju teorije korelacije i integracije (Rosandić, 2005). To bi značilo da se književni sadržaji povezuju sa sadržajima drugih umjetnosti (likovne, glazbene, scenske i filmske) te jezičnim sadržajima. Iako se takve čitanke namjenjuju pretežito za strukovne škole, sve više se pojavljuju i u udžbenicima za niže razrede osnovne škole. Primjer takvog udžbenika možemo pronaći upravo u Hrvatskom

jeziku. Integrirani udžbenik Hrvatskog jezika u jednom udžbeniku obuhvaća sva područja hrvatskog jezika. Takvi su udžbenici, zbog svoje opsežnosti, najčešće podijeljeni na dva dijela, udžbenik za prvo polugodište i udžbenik za drugo polugodište. Učenicima je puno lakše nositi ovako podijeljene udžbenike, nego jedan udžbenik. Dobra strana ovih udžbenika je što učenicima omogućuje povezivanje svih područja hrvatskog jezika, što odvojeni udžbenici nisu u mogućnosti. Učenici na taj način uče s razumijevanjem cjelokupni nastavni sadržaj hrvatskog jezika. Zbog toga integrirani udžbenici moraju biti dobro organizirani kako ne bi zbunili učenike s količinom sadržaja te nastavni sadržaji moraju biti dobro povezani kako bi činili cjelinu. Treba spomenuti vrstu čitanke koja je najrjeđa, a to je alternativna čitanka. Ona se razlikuje po metodičkoj koncepciji, odnosno sadržaj u čitanci oblikovan je različitom metodičkom koncepcijom od uobičajene. Zbog postojanja ove vrste čitanke može se govoriti o obveznim (odobrenim) čitankama, izbornim i eksperimentalnim čitankama. Alternativne čitanke nisu toliko zastupljene i njihova kvaliteta se još uvijek promatra i ocjenjuje u odnosu na već odobrene čitanke.

Bitno obilježje čitanke je i edukativna namjena. Čitanka je pravo didaktičko djelo koje sadrži književnoumjetnička djela i književnoznanstvene činjenice koje su u čitanki unesene po pravilima didaktičkog prijenosa i metodičkog oblikovanja. U tom smislu, čitanka je prema Beženu (2002) slojeviti udžbenik kojeg dijeli u osam slojeva. Prvi sloj je književnoumjetnički i njemu pripadaju književnoumjetnički tekstovi koji su uvršteni u čitanku. Tekstovi se uvrštavaju u čitanku po načelu estetske reprezentativnosti što je ujedno i temeljni kriterij pri vrednovanju književnih djela. Još jedno obilježje ovog sloja je žanrovski kriterij i zahtjevi edukativne primjene svakog uvrštenog djela. Drugi sloj je književnoteorijski sloj koji obuhvaća književnoteorijske pojmove, obilježja i funkcije pjesničkog jezika. Ovaj sloj organiziran je spiralno-vertikalno, što znači da se u svakom novom višem stupnju javljaju pojmovi u širem opsegu i dubljem uočavanju uloge u umjetničkom izrazu. U osnovnoj školi književnoteorijski sloj povezan je s tematsko strukturiranim pjesničkim jezikom, dok se u srednjoj školi strukturira po književnopovijesnim razdobljima. Treći sloj je lingvističko-stilistički sloj koji se odnosi na sastavnice koje upotpunjuju lingvističko obrazovanje stečeno u nastavi jezika. To znači da učenici u analizi književnog djela primjenjuju znanja koja su stekli u nastavi jezičnog izražavanja i istovremeno ih potiče na usavršavanje stilskog izražavanja. Zato u čitankama možemo naići na različite vrste funkcionalnih stilova (novinarski, znanstveno-popularni, administrativni i razgovorni). Ovaj sloj je bitan jer potiče povezivanje znanja stečenih u nastavi jezika i jezičnog izražavanja sa znanjima iz nastave

književnosti. Četvrti sloj je medijski sloj, koji kao i lingvističko-stilistički sloj, povezuje više nastavnih sadržaja. Povezivanje sadržaja Hrvatskog jezika je sve poželjnije u nastavi pa zbog toga uz čitanke dolaze različita medijska sredstva koja upotpunjuju nastavu književnosti. Peti sloj je sloj ostalih umjetnosti koji nadovezuju umjetnosti kao što su književnost te likovna i glazbena umjetnost. Šesti sloj je psihološki sloj koji se sastoji od poštivanja psihološkog načela primjerenosti sadržaja čitanke. Ovaj sloj je bitan aspekt u oblikovanju udžbenika kao i u njihovoj primjenjivosti. Sedmi sloj odnosi se na pedagoški sloj koji donosi opće odgojne ciljeve i zadaće kao što su ostvarivanje tjelesnog, intelektualnog, moralnog odgoja kao i drugih odgojnih i etičkih vrednota. Posljedni, osmi sloj je didaktičko-metodički sloj. Ovaj sloj ovisi o međusobnim vezama ostalih slojeva i očituje se u ustrojstvu udžbenika. Didaktičko-metodički sloj obuhvaća teoriju didaktičkog prijenosa i metodičko oblikovanje udžbenika.

Središnje mjesto u čitanci ima književnoumjetnički tekst. Prema Rosandić (2005) tradicionalne čitanke sadržavale su umjetničke i neumjetničke tekstove pa tako razlikujemo tekstove vezane uz stvarnu nastavu, nastavu prirode i društva te moralna štiva. Suvremene čitanke sadržavaju umjetničke tekstove različitih tematika. Tekstovi se mogu pojaviti u autentičnom obliku, cjelovitom obliku ili u odlomcima ako je riječ o većim književnim oblicima poput romana, novela i sl. Odlomci traže još i unutarnju lokalizaciju što bi značilo da se tekst stavlja u cjelinu u kojoj pripada. Odabrani odlomak iz romana ili novele mora sadržavati prethodni prikaz fabule, dok odabrani prizor iz drame mora sadržavati prethodni prikaz dramske radnje. Tekstovi mogu zadržati izvorni naslov djela ili autor može promijeniti naslov po svom izboru. Predstavljanje teksta uključuje i likovno-grafičku dimenziju. Zbog toga tekst treba biti čitak i pregledan te dostupan vizualnom primanju. U čitankama se osim književnoumjetničkih tekstova nalaze i popratna pitanja, objašnjenja, pojmovi, naputci, citati, ilustracije i sl. To su didaktička sredstva kojima se pospješuje i usmjeruje recepcija, analiza, interpretacija i estetska posudba teksta. No, prije samog uključivanja teksta u čitanku potrebno je utvrditi njegovu primjerenost i druga načela koja se odnose na izbor sadržaja. Takvo utvrđivanje primjerenosti uključuje: temu, oblik, jezik i stil. Također, utvrđuju se i moguće zapreke u recepciji i interpretaciji koje se sprječavaju objašnjavanjem nepoznatih riječi i drugim objašnjenjima. Književnoumjetnički tekstovi za osnovnu školu smještaju se u takozvane tematske krugove. Svaki tematski krug mora činiti povezanu cjelinu, dok pojedinačni tekst unutar tematskog kruga dobiva određeno mjesto ovisno o sadržaju kojeg prenosi učenicima. Pa tako, razlikujemo čelno, središnje ili zaključno mjesto pojedinačnog teksta u jednom tematskom krugu. Književnoumjetnički tekst u srednjim školama smješta se u

književne rodove i vrste, stvaralački opis pisca, u književno razdoblje ili određenu temu (Rosandić, 2005).

3.2. Metodički predložak

Rosandić (2005) navodi kako tekst ima središnje mjesto u čitanci. Bežen (2008) taj isti tekst, koji je namijenjen analizi izvora znanja radi učenja različitih sadržaja, njihovog tumačenja te ostvarivanja ciljeva učenja, naziva metodičkim metatekstom. On se u metodici Hrvatskog jezika dijeli na metodički predložak, metodički instrumentarij, metodički priručnik, metodički esej i znanstveni rad (Bežen, 2008). Za analizu ovog rada bitan je metodički instrumentarij, ali i metodički predložak koji je neodvojiv od metodičkog instrumentarija.

Prema Beženu (2008) metodički predložak je izvorni tekst čijom se analizom postižu različiti ciljevi nastave Hrvatskog jezika. U svakom području Hrvatskog jezika metodički predložak ima svoju ulogu. U nastavi književnosti metodički predložak je pjesma, prozni ili neki drugi tekst gdje učenici uz pomoć učitelja analiziraju tekst i ostvaruju programski zadatak (npr. učenici upoznaju pojam lirske pjesme). U nastavi jezika metodički predložak može biti bilo koji tekst koji je zasićen jezičnom pojavom koju učenici usvajaju na tom satu. U nastavi medijske kulture metodički predložak nije izvorno tekst, nego neko medijsko djelo. Metodički predložak je najčešće sekundarni izvor znanja jer preuzima dio iz izvornih djela, dok se cjelovito djelo, zbog svoje opsežnosti, može upotrijebiti jedino u nastavi lektire.

Prema Nastavnom planu i programu metodički predlošci se dijele na tri vrste koje se razlikuje prema karakteristikama koje su određene svrhom i područjem predloška. S obzirom na sadržaj, metodičke predloške možemo podijeliti na književnoumjetnički, jezičnometodički i medijsko-metodički predložak.

U nastavi književnosti posebno je važan doživljaj teksta. Doživljaj teksta je podloga svakog analitičkog ulaženja u tekst koja služi kao uporište za percepciju i potpuno suživljavanje s tekстом (Bežen, 2008). Učitelj, do spoznavanja i emocionalne reakcije na tekst, učenike mora voditi postupno i to jasno oblikovanim i primjerenim zadacima koji se nalaze u sklopu metodičkog instrumentarija ili su to proizvoljno odabrana pitanja od strane učitelja. Različitim zadacima nastoji se produbiti sadržaj samog teksta, ali i naglasiti posebnost i ljepotu jezičnih vrijednosti. Također, dobro oblikovana pitanja kod učenika mogu probuditi ili potaknuti interes za pojedinim nastavnim područjem. Između ostalog, učenici

kroz rad na metodičkom predlošku, bio on književni ili ne, proširuju i svoj vokabular, a s obzirom na to da su uključeni u jezične djelatnosti govorenja, čitanja, pisanja i slušanja, učenici usvajaju i vještinu primjene vokabulara u različitim komunikacijskim situacijama.

3.2. Metodički instrumentarij

Metodički instrumentarij sastavni je dio čitanki i neodvojiv je od metodičkog predloška jer služi upravo za njegovu analizu, ali i usmjerava učitelje i učenike kako bi što bolje usvojili određeni pojam. Prema Beženu (2008) metodički instrumentarij je metodički tekst kojim se učitelj i učenik vode do spoznaje nekog pojma ili procesa u postupku analize metodičkog predloška. Metodički instrumentarij se nalazi u udžbenicima te drugim izvorima i sredstvima za učenje. Kada govorimo o udžbeniku, najčešće se nalazi uz, ispod ili iznad metodičkog predloška. Udžbenici književnosti imaju složen metodički instrumentarij koji sadržava pitanja za zajedničku analizu, za samostalni rad učenika, dodatni zadaci za darovite učenike i učenike s teškoćama u razvoju (Bežen, 2008). Osim pitanja i zadataka, metodički instrumentarij se sastoji i od citata, objašnjenja, didaktičkog dijaloga, grafičkih i likovnih sredstava te rubnice (Rosandić, 2005).

Rubnica prati književnoumjetnički tekst i na njoj se nalaze književnoteorijski pojmovi koji osmišljavaju tekst, nepoznate i manje poznate riječi iz teksta u vodoravnome poretku koje omogućuju vodoravno čitanje i razumijevanje teksta, zatim likovni prilozi poput crteža, fotografija i različitih shema, citati te kraća objašnjenja. Sve sastavnice koje se nalaze na rubnici su pomoć i usmjerene su k boljem razumijevanju teksta. Kada se rubnica oblikuje gleda se da sadrži podatke koji pospješuju i omogućavaju razumijevanje teksta, da se sadržaji izražavaju stručnim nazivima, da su podaci na rubnici pregledni i raspoređeni na način da ne zauzimaju prostor teksta. Rubnica kao takva iskazuje dio obrazovnih sadržaja koji su obvezni, a kraće možemo reći da pojmovi na rubnici čine sustav znanja (Rosandić, 2005).

Metodički instrumentarij u čitanci usmjeren je na motivaciju za recepciju teksta, interpretaciju, sistematizaciju spoznaja i poticanje samostalne stvaralačke i istraživačke djelatnosti učenika. Kako bi metodički instrumentarij služio kao motivacija za recepciju teksta usklađuje se s umjetničkim značajkama i recepcijskom spremnošću učenika određene dobi. Recepcijska spremnost obuhvaća stečeno životno iskustvo koje je u skladu s tematsko-idejnom razinom teksta. U određivanje primjerenosti teksta još se ubraja i tema, idejne

poruke, vrsta teksta, jezik i stil. Moguće su i zapreke u recepciji teksta. Kako bi se moguće zapreke uklonile uspostavljaju se različita metodička sredstva za njihovo uklanjanje. Neka od njih su: izdvajanje i objašnjavanje nepoznatih ili manje poznatih riječi, kao i nepoznatih pojmova, objašnjavanje sadržaja, teme, motiva, kompozicije i stilskih postupaka, uspostavljanje emocionalnog ozračja te uključivanje drugih medija.

U definiciji metodičkog instrumentarija prema Rosandić (2005) spominje se usmjerenost na motivaciju za recepciju teksta. Svaka čitanka predviđa recepciju teksta, odnosno način na koji će učenici primiti neki tekst. Prema tome razlikujemo auditivnu (slušnu) i vizualnu recepciju teksta. Auditivna recepcija ostvaruje se interpretativnim čitanjem učitelja ili učenika, kroz zvučnu čitanku ili slušanjem radijske ili televizijske emisije. Dok se pak vizualna recepcija ostvaruje neusmjerenim čitanjem u sebi ili usmjerenim čitanje što bi bilo čitanje sa zadacima. Također, razlikujemo još i kombinaciju ovih dviju recepcija, a to je auditivno-vizualna. Ona se temelji na slušanju teksta i istovremeno gledanja u tekst. U nastavi sve češće učenici primaju tekst putem zvučne čitanke ili ponekad interpretativnim čitanjem učitelja, ali je prisutno i usmjereno čitanje sa zadacima. Preporuča se izmjenjivanje i kombinacija svih vrsta recepcija kako bi se uzele u obzir pojedinačne recepcijske značajke svakog učenika, odnosno da svi učenici mogu primiti tekst u potpunosti (Rosandić, 2005).

Nakon recepcije teksta, emocionalno-intelektualne stanke i objavljivanje doživljaja, započinje interpretacija teksta, a još se spominju i drugi nazivi poput razgovora o tekstu, promatranje teksta ili književne analize. Interpretacija teksta je zapravo tumačenje teksta ili spoznavanje njegove umjetničke strane. Temelji se na vrstovnim, tematskim, strukturnim, stilskim i jezičnim značajkama te na izvantekstovnim odrednicama. U interpretaciji se izmjenjuju različite nastavne metode koje se uključuju u metodički instrumentarij. Instrumentarij se temelji na literarno-estetskoj komunikaciji koja se ostvaruje različitim nastavnim metodama. Glavnu ulogu imaju tekstna i dijaloška metoda te se one međusobno nadopunjuju drugim nastavnim metodama. Interpretacija je iznimno korisna i neizostavna odrednica cjelokupne analize književnog teksta. Ona je usmjerena na stjecanje književne kulture te potiče različite oblike izražavanja (jezičnog, likovnog, scenskog, glazbenog, filmskog, televizijskog, radijskog i sl.). Također, interpretacija uspostavlja poticajni metodički instrumentarij za individualan rad, rad u paru ili pak u skupini. Interpretacijom se osvješćuje i osobni doživljaj teksta koji se objektivizira te dobiva stručno i znanstveno utemeljenje (Rosandić, 2005).

Metodički instrumentarij potiče učenike na samostalno raščlanjivanje, tumačenje i vrednovanje nekog teksta. Osim toga, čitanke nude i dublje upoznavanje teksta i nikad ovdje ne završava komunikacija između učitelja i učenika. Nakon samostalnog otkrivanja i promišljanja o tekst, uključuju se i drugi tekstovi koji otvaraju nova pitanja, poglede i tumačenja tako da se proces ne prekida, nego se samo nastavlja (Rosandić, 2005).

4. Analiza čitanki

4.1. Uvod

Nakon teorijskog prikaza udžbenika kao temeljnog odgojno-obrazovnog sredstva, zatim prikaza čitanke kao temeljnog udžbenika književnosti koja je ujedno i uzorak ovog rada, pa sve do opisa metodičkog predloška i instrumentarija te sve što sadržavaju i kako se dijele, provedena je analiza čitanki za treći razred osnovne škole od 1945. godine do danas. Za analizu je izabran treći razred osnovne škole i to slučajnim kriterijem te vremenski period od 1945. do danas kako bi u uzorku bilo dovoljno čitanki u kojima se mogu uvidjeti različite promjena kroz duže vremensko razdoblje.

4.2. Metodologija istraživanja

4.2.1. Cilj i istraživačka pitanja

Cilj analize čitanki za treći razred osnovne škole od 1945. do danas je dobivanje uvida u zastupljenost domaćih i stranih autora te muških i ženskih autora unutar čitanki, zatim zastupljenost književnih i neknjiževnih tekstova u čitankama te analiza metodičkih instrumentarija s obzirom na određene kriterije.

Metodički instrumentarij vrlo je složen pa su moguće brojne njegove analize. U ovom radu analizirat će se sljedeći elementi metodičkog instrumentarija:

- otvorenost/zatvorenost pitanja
- prisutnost dodatnih pitanja
- prisutnost objašnjenja nepoznatih riječi
- zastupljenost književnih pojmova
- popraćenost instrumentarija ilustracijama

Istraživačka pitanja:

1. Koliko je zastupljeno domaćih, a koliko stranih autora u analiziranim čitankama?
2. Koliko je zastupljeno muških, a koliko ženskih autora u analiziranim čitankama?
3. Koliko je zastupljeno književnih (i unutar njih koliko proze, poezije, igrokaza, malih književnih oblika, jezično izražavanje te film i drugi mediji), a koliko neknjiževnih tekstova?

4. Kakva su pitanja s obzirom na otvorenost/ zatvorenost?
5. Ima li dodatnih pitanja u metodičkom instrumentariju i koliko?
6. Sadrži li instrumentarij objašnjenja nepoznatih riječi?
7. Jesu li književni pojmovi u instrumentariju istaknuti i objašnjeni?
8. Je li instrumentarij popraćen ilustracijama odnosno likovno-grafičkim elementima?

4.2.2. Postupak

Istraživanje je provedeno kvantitativnom i kvalitativnom metodom jer obje nude odgovor na postavljena pitanja. Kvantitativna metoda oslanja se na učestalost zastupljenosti domaćih i stranih autora te muških i ženskih autora u čitankama, kao i zastupljenost književnih i neknjiževnih tekstova unutar čitanke, dok se kvalitativna metoda oslanja na kriterije analize metodičkih instrumentarija u čitankama za treći razred osnovne škole. Analiza obuhvaća sve tekstove koji se nalaze unutar odabranih čitanke te jedan dio metodičkih instrumentarija iz svake čitanke u kojima je prisutan instrumentarij. U čitankama je izabrano nekoliko metodičkih instrumentarija koji se odnose na različite tekstove (prozu, poeziju, igrokaz, jezično izražavanje, film i drugi mediji te neknjiževne tekstove) te su se analizirali pomoću postavljenih kriterija i na temelju analize doneseni su zaključci o njima. Kako se metodički instrumentarij pojavljuje tek u čitanci *Vedri dani* iz 1961. godine, od ove čitanke pa nadalje se analizirao metodički instrumentarij, dok u čitankama prije 1961. to nije bilo moguće.

Analizu čitanke možemo podijeliti u nekoliko etapa. U prvoj etapi izdvojeni su svi autori tekstova unutar svake čitanke te se određivalo jesu li ti autori domaći ili strani te muški ili ženski. Također, u pojedinim čitankama autor nije bio naveden ili je tekst bio narodni ili nekog drugog podrijetla pa su takvi tekstovi bez autora stavljani u posebni stupac *Autor nije naveden*. Dobiveni rezultati iskazani su brojačano na način da je iskazan broj određene kategorije od ukupnog broja autora i radi bolje preglednosti prikazani su u tablici za svaku čitanku posebno. Rezultati prve etape prikazani su u poglavlju *Usporedna analiza zastupljenosti autora*. U drugoj etapi pregledavali su se tekstovi unutar svih čitanaka te se određivalo jesu li tekstovi književni ili neknjiževni. Pod književnim tekstom smatra se tekst kojeg je napisao pisac te su likovi i događaji najčešće izmišljeni te su pisani umjetničkim

jezikom, dok su neknjiževni tekstovi, tekstovi koji donose obavijest o nekom stvarnom i istinitom događaju. Neknjiževni tekstovi u odabranim čitankama najčešće su se odnosili na povijesne tekstove. Unutar književnih tekstova određivalo se još pripadaju li prozi, poeziji, igrokazu, malim književnim oblicima, jezičnom izražavanju ili filmu i drugim medijima. Kategorija *Mali književni oblici* podrazumijeva zagonetke, poslovice, pitalice i izreke. Kategorija *Jezično izražavanje* podrazumijeva umjetnička djela i pričanje priče na temelju slika, dok kategorija *Film i drugi mediji* podrazumijeva crtane i igrane filmove te strip. Dobiveni rezultati također su iskazani broičano i radi bolje preglednosti prikazani su u tablici. Rezultati druge etape prikazani su u poglavlju *Usporedna analiza književnih tekstova*. U trećoj, posljednjoj etapi pregledavali su se metodički instrumentariji od prve čitanke u kojoj se pojavljuje pa nadalje. Iz svake čitanke odabrano je nekoliko metodičkih instrumentarija koji se odnose na različite tekstove (prozu, poeziju, igrokaz, jezično izražavanje, film i drugi mediji te neknjiževne tekstove) te su se analizirali s obzirom na otvorenost/zatvorenost pitanja, prisutnost dodatnih pitanja kao i prisutnost objašnjenja nepoznatih riječi te popraćenost ilustracijama i prisutnost književnih pojmova. Zatvorena pitanja su pitanja koja nude kratke i jasne odgovore i nemaju mogućnost dva ili više odgovora, dok otvorena pitanja otvaraju mogućnost različitih odgovora, a i time potiču komunikaciju. Rezultati analize iskazani su opisno za svaku čitanku posebno u poglavlju *Usporedna analiza metodičkih instrumentarija*. Nakon provedene analize i prikazanih rezultata slijedi zaključak o teorijskom dijelu rada te provedenom istraživanju u kojem su izdvojene promjene u čitankama u vremenskom razdoblju od 1945. do danas.

4.2.3. Uzorak

Istraživanje je provedeno na uzorku dostupnih čitanke za nastavni predmet Hrvatski jezik za treći razred osnovne škole od 1945. do danas. Čitanke koje su imale više izdanja, uzimalo se samo jedno izdanje te izdanje koje je izmijenjeno u odnosu na prijašnja. Sve čitanke u uzorku pripadaju nakladniku Školska knjiga. Kako je Školska knjiga, od 1945. do 1990. godine bila jedini nakladnik školskih udžbenika, nastavilo se s odabirom čitanke upravo istog nakladnika. Ukupan uzorak čini četrnaest čitanke:

1. Jurman J., Cvitan V., Tošić I., Blaženčić A., i Vajnaht E. (1947). *Čitanka za III. razred osnovne škole*. Drugo dopunjeno izdanje. Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb.

2. Jurman J. (1950). *Čitanka za III. razred osnovne škole*. Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb.
3. Blaženčić A. (1957). *Čitanka za III. razred narodne škole*. Četvrto prerađeno izdanje. Školska knjiga, Zagreb.
4. Brajenović B., Blaženčić A. (1961). *Vedri dani: čitanka s poukama o jeziku za III. razred osnovne škole*. Školska knjiga, Zagreb.
5. Brajenović B., Blaženčić A. (1973). *Vedri dani: čitanka za III. razred osnovne škole*. Drugo neizmijenjeno izdanje. Školska knjiga, Zagreb.
6. Bendelja N., Brajenović B. (1991). *Radosti druženja: čitanka iz književnosti, scenske i filmske umjetnosti za III. razred osnovne škole*. Osmo izdanje (1. izmijenjeno izdanje). Školska knjiga, Zagreb.
7. Lazić D., Zalar I. (1997). *Hrvatska čitanka 3: iz književnosti za 3. razred osnovne škole*. 5. izdanje. Školska knjiga, Zagreb.
8. Skok J. (2002). *Zlatna naranča: hrvatska čitanka za 3. razred osnovne škole*. 4. izdanje. Školska knjiga, Zagreb.
9. Kolanović D., Mihoković D., Zalar I. (2004). *Hrvatska čitanka 3: čitanka za treći razred osnovne škole*. 4. izdanje. Školska knjiga, Zagreb.
10. Lučić K. (2005). *Pružite, djeco, dlan: čitanka za treći razred osnovne škole*. Školska knjiga, Zagreb.
11. Španić, A., Jurić J. (2007). *Čitanka 3 za 3. razred osnovne škole*. Školska knjiga, Zagreb.
12. Zokić T. (2013). *Tajna slova 3: čitanka za 3. razred osnovne škole*. 6. izdanje. Školska knjiga, Zagreb.
13. Centner S., Peko, A., Pintarić, A., Bakota, L., Majdenić, V. (2018). *Moja staza 3: čitanka u trećem razredu osnovne škole*. 4. izdanje. Školska knjiga, Zagreb.
14. Ivić S., Krmpotić M. (2019). *Zlatna vrata 3: čitanka i hrvatski jezik u trećem razredu osnovne škole*. 10. izdanje. Školska knjiga, Zagreb.

4.3. Rezultati analize

4.3.1. Usporedna analiza zastupljenosti autora

U ovom poglavlju prikazani su rezultati analize zastupljenosti domaćih i stranih te muških i ženskih autora u čitankama. U Tablici 1. prikazani su rezultati analize zastupljenosti

domaćih i stranih autora u čitankama, a u Tablici 2. rezultati zastupljenosti muških i ženskih autora u čitankama za Hrvatski jezik za treći razred osnovne škole od 1945. do danas.

Tablica 1.

Rezultati zastupljenosti domaćih i stranih autora u čitankama

Naslov čitanke		Domaći autori	Strani autori	Autor nije naveden	Ukupno
Čitanka za III. razred OŠ	f	30	46	142	218
	p	13.76%	21.10%	65.14%	100%
Čitanka za III. razred OŠ	f	7	12	122	141
	p	4.96%	8.51%	86.53%	100%
Čitanka za III. razred NŠ	f	28	37	184	249
	p	11.24%	14.86%	73.90%	100%
Vedri dani	f	25	26	35	86
	p	29.07%	30.23%	40.70%	100%
Vedri dani	f	40	13	22	75
	p	53.33%	17.33%	29.33%	100%
Radosti druženja	f	39	17	28	84
	p	46.43%	20.24%	33.33%	100%
Hrvatska čitanka 3	f	53	10	6	69
	p	76.81%	14.49%	8.70%	100%
Zlatna naranča	f	53	9	23	85
	p	62.35%	10.59%	27.06%	100%
Hrvatska čitanka 3	f	49	5	16	70
	p	70%	7.14%	22.86%	100%
Pružite, djeco, dlan	f	68	14	9	91
	p	74.73%	15.38%	9.89%	100%
Čitanka 3	f	46	6	1	53
	p	86.79%	11.32%	1.89%	100%
Tajna slova 3	f	39	13	25	77

	p	50.65%	16.88%	32.47%	100%
Moja staza 3	f	39	6	36	81
	p	48.15%	7.41%	44.44%	100%
Zlatna vrata 3	f	45	5	12	62
	p	72.58%	8.06%	19.35%	100%
Ukupno	f	561	219	661	1441
	p	38.93%	15.20%	45.87%	100%

f – frekvencija

p – postotni udio

Iz Tablice 1. vidljivo je da domaći autori čine 38.93%, dok strani autori čine 15.20% od ukupnog broja autora. Ipak, najviše je autora koji nisu navedeni, njih čak 45.87%. Ovdje se mora naglasiti da su se analizirali autori osnovnih tekstova te autori tekstova koji se odnose na zagonetke i poslovice koje u novim čitankama nisu uvrštene u sadržaj nego se nalaze iznad ili ispod tekstova ili su u sklopu metodičkog instrumentarija. Najmanje domaćih autora (4.96%) nalazimo u *Čitanci za III. razred osnovne škole* iz 1950. godine, dok najviše domaćih autora u odnosu na druge (86.79%) nalazimo u *Čitanki 3* iz 2007. godine, a najveći broj domaćih autora (68) je u čitanci *Pružite, djeco, dlan* iz 2005. godine. Stranih autora najmanje ima u *Hrvatskoj čitanci 3* iz 2004. godine i to 7.14%, dok ih najviše, u odnosu na druge autore, ima u čitanci *Vedri dani* iz 1961. godine i to 30.23%, a brojčano najviše (46) ima u *Čitanci za III. razred osnovne škole* iz 1947. godine. U *Čitanki za III. razred narodne škole* iz 1957. godine ima najviše autora koji nisu navedeni, čak 73.90%, a brojčano najviše autora koji nisu navedeni (142) ima u *Čitanci za III. razred osnovne škole* iz 1947. godine, dok u *Čitanki 3* iz 2007. godine ima najmanje autora koji nisu navedeni i to 1.89%. Također, iz Tablice 1. može se iščitati podatak da je od čitanke *Vedri dani* iz 1973. godine broj domaćih autora veći u odnosu na strane autore, dok u čitankama prije to nije bilo tako. Od te čitanke pa nadalje, broj domaćih autora je uvijek veći od stranih te se pojava stranih autora smanjuje ili je u vrlo malom porastu.

Tablica 2.

Rezultati zastupljenosti muških i ženskih autora u čitankama

Naslov		Muški autori	Ženski autori	Autor nije naveden	Ukupno
Čitanka za III. razred OŠ	f	67	9	142	218
	p	30.73%	4.13%	65.14%	100%
Čitanka za III. razred OŠ	f	19	0	122	141
	p	13.48%	0%	86.52%	100%
Čitanka za III. razred NŠ	f	57	8	184	249
	p	22.89%	3.21%	73.90%	100%
Vedri dani	f	41	10	35	86
	p	47.67%	11.63%	40.70%	100%
Vedri dani	f	46	7	22	75
	p	61.33%	9.33%	29.33%	100%
Radosti druženja	f	46	10	28	84
	p	54.76%	11.90%	33.33%	100%
Hrvatska čitanka 3	f	48	15	6	69
	p	69.57%	21.74%	8.70%	100%
Zlatna naranča	f	34	28	23	85
	p	40%	32.94%	27.06%	100%
Hrvatska čitanka 3	f	39	15	16	70
	p	55.71%	21.43%	22.86%	100%
Pružite, djeco, dlan	f	46	36	9	91
	p	50.55%	39.56%	9.89%	100%
Čitanka 3	f	38	14	1	53
	p	71.70%	26.42%	1.89%	100%
Tajna slova 3	f	31	21	25	77
	p	40.26%	27.27%	32.47%	100%
Moja staza 3	f	32	13	36	81
	p	39.51%	16.05%	44.44%	100%
Zlatna vrata 3	f	22	28	12	62
	p	35.48%	45.16%	19.35%	100%
Ukupno	f	566	214	661	1441
	p	39.28%	14.85%	45.87%	100%

f – frekvencija

p – postotni udio

Iz Tablice 2. vidljivo je da muški autori čine 39.28%, dok ženski autori čine tek 14.85% od ukupnog broja analiziranih autora u svih četrnaest čitanaka. I dalje je najviše autora koji nisu navedeni i to 45.87%. Najviše muških autora u odnosu na ostale (71.70%) nalazimo u *Čitanki 3* iz 2007. godine, a brojčano najviše (67) je u *Čitanki za III. razred osnovne škole* iz 1947. godine. Najmanje muških autora (13.48%) nalazimo u *Čitanci za III. razred osnovne škole* iz 1950. godine. Najviše ženskih autora (45.16%) nalazimo u *čitanci Zlatna vrata 3* iz 2019. godine i to je ujedno prva čitanka u kojoj je zastupljeno više ženskih autora nego muških. Najmanje ženskih autora (0%) odnosno čitanka u kojoj ni jedan autor nije žena nalazimo u *Čitanci za III. razred osnovne škole* iz 1950. godine. U gotovo svim čitankama muških autora je više u odnosu na ženske autore, jedino u *čitanci Zlatna vrata 3* više je ženskih autora nego muških i to za četiri više. Najviše ne navedenih autora (86.52%) nalazimo u *Čitanki za III. razred osnovne škole* iz 1950. godine, a brojčano najviše (142) u *Čitanci za III. razred osnovne škole* iz 1947. godine, dok najmanje ne navedenih autora (1.89%) nalazimo u *Čitanki 3* iz 2007. godine. U starijim čitankama ima puno više ne navedenih autora nego u novijim. U novim čitankama većina autora je navedena, osim ako je tekst podrijetlom narodni ili ako se radi o malim književnim oblicima poput zagonetki, poslovice i pitalica.

4.3.2. Usporedna analiza zastupljenosti književnih i neknjiževnih tekstova

U ovom poglavlju prikazani su rezultati analize zastupljenosti književnih i neknjiževnih tekstova. Tablica 3. prikazuje dobivene rezultate na temelju analize književnih i neknjiževnih tekstova u čitankama za Hrvatski jezik za treći razred osnovne škole od 1945. do danas.

Tablica 3.

Rezultati analize zastupljenosti književnih i neknjiževnih tekstova

Naslov čitanke	Književni tekstovi						Neknjiževni tekstovi	Ukupno
	Proza	Poezija	Igrokaz	Mali	Jezično	Film i		

		književni oblici				izražavanje		drugi mediji	
<hr/>									
Čitanka									
za III.	f	161	66	1	40	0	0	19	287
razred	p	56.10%	23%	0.35%	13.94%	0%	0%	6.62%	100%
OŠ									
<hr/>									
Čitanka									
za III.	f	66	55	0	32	0	0	3	156
razred	p	42.31%	35.26%	0%	20.51%	0%	0%	1.92%	100%
OŠ									
<hr/>									
Čitanka									
za III.	f	156	79	3	75	0	0	1	314
razred	p	49.68%	25.16%	0.96%	23.89%	0%	0%	0.32%	100%
NŠ									
<hr/>									
Vedri	f	53	51	6	12	3	0	0	125
dani	p	42.4%	40.8%	4.8%	9.6%	2.4%	0%	0%	100%
<hr/>									
Vedri	f	34	53	3	17	2	0	0	109
dani	p	31.19%	48.62%	2.75%	15.6%	1.83%	0%	0%	100%
<hr/>									
Radosti	f	28	35	3	22	5	1	0	94
druženja	p	29.79%	37.23%	3.19%	23.40%	5.32%	1.06%	0%	100%
<hr/>									
Hrvatska									
čitanka	f	52	53	4	0	0	4	1	114
3	p	45.61%	46.49%	3.51%	0%	0%	3.51%	0.88%	100%
<hr/>									
Zlatna	f	75	19	2	12	0	4	2	114
naranča	p	65.78%	16.67%	1.75%	10.53%	0%	3.51%	1.75%	100%
<hr/>									
Hrvatska									
čitanka	f	42	31	1	9	8	2	5	98
3	p	42.86%	31.63%	1.02%	9.18%	8.16%	2.04%	5.10%	100%
<hr/>									
Pružite,	f	50	59	6	1	10	1	1	128
djecu,	p	39.06%	46.09%	4.69%	0.78%	7.81%	0.78%	0.78%	100%
dlan									
<hr/>									
Čitanka	f	39	30	2	0	0	0	0	71
3	p	54.93%	42.25%	2.82%	0%	0%	0%	0%	100%
<hr/>									

Tajna slova 3	f	34	26	6	25	0	2	2	95
	p	35.79%	27.37%	6.32%	26.32%	0%	2.11%	2.11%	100%
Moja staza 3	f	39	32	2	29	0	3	1	106
	p	36.79%	30.19%	1.89%	27.36%	0%	2.83%	0.94%	100%
Zlatna vrata 3	f	35	27	3	8	0	4	5	82
	p	42.68%	32.93%	3.66%	9.76%	0%	4.88%	6,10%	100%
Ukupno	f	864	616	42	282	28	21	40	1893
	p	45.64%	32.54	2.22%	14.90%	1.48%	1.11%	2.11%	100%

f – frekvencija

p – postotni udio

Ukupan broj analiziranih tekstova u svih četrnaest čitanki iznosi 1893 tekstova. Iz Tablice 3. vidljivo je da od ukupnog broja analiziranih tekstova ima više književnih (97.89%) nego neknjiževnih (2.11%) tekstova. Od književnih tekstova najviše je proznih tekstova (45.64%), zatim poezije (32.54%), zatim malih književnih oblika (14.90%), zatim igrokaza (2.22%), zatim jezičnog izražavanja (1.48%) i najmanje filma i drugih medija (1.11%). Najviše književnih i neknjiževnih tekstova zajedno (314) nalazimo u *Čitanki za III. razred narodne škole* iz 1957. godine. Najviše proznih tekstova u odnosu na druge tekstove (65.78%) nalazimo u čitanci *Zlatna naranča* iz 2002. godine, a brojčano najviše (161) u *Čitanci za III. razred osnovne škole* iz 1947. godine, dok najmanje proznih tekstova (29.79%) nalazimo u čitanci *Radosti druženja* iz 1991. godine. Najviše poezije u odnosu na druge tekstove (48.62%) nalazimo u čitanci *Vedri dani* iz 1973. godine, a brojčano najviše (79) u *Čitanci za III. razred narodne škole* iz 1957. godine, dok najmanje poezije (16.67%) ima u čitanci *Zlatna naranča* iz 2002. godine. Najviše igrokaza u odnosu na druge tekstove (6.32%) ima u čitanci *Tajna slova 3* iz 2013. godine, a brojčano najviše (6) u čitanci *Tajna slova 3, Vedri dani* iz 1961. godine i čitanci *Pružite, djeco, dlan* iz 2005. godine. Najmanje igrokaza odnosno čitanka u kojoj nema ni jednog igrokaza je *Čitanka za III. razred osnovne škole* iz 1950. godine. Najviše malih književnih oblika (27.36%) ima u čitanci *Moja staza 3* iz 2018. godine, a brojčano najviše (75) u *Čitanci za III. razred osnovne škole* iz 1957. godine. Najmanje malih književnih oblika tj. čitanke u kojima ih uopće nema su *Hrvatska čitanka* iz 1997. godine i *Čitanka 3* iz 2007. godine. Najviše jezičnog izražavanja (8.16%) ima u *Hrvatskoj čitanci* iz 2004. godine, a brojčano najviše (10) u čitanci *Pružite, djeco, dlan* iz 2005. godine.

Čitanke u kojima nema jezičnog izražavanja su *Čitanka za III. razred osnovne škole* iz 1947. godine, *Čitanka za III. razred osnovne škole* iz 1950. godine, *Čitanka za III. razred narodne škole* iz 1957. godine, *Hrvatska čitanka 3* iz 1997. godine, *Zlatna naranča* iz 2002. godine, *Čitanka 3* iz 2007. godine, *Tajna slova 3* iz 2013. godine, *Moja staza 3* iz 2018. godine i *Zlatna vrata 3* iz 2019. godine. Najviše filma i drugih medija (4.88%) ima u čitanci *Zlatna vrata 3* iz 2019. godine i tu je brojčano najviše (4) kao i u *Hrvatskoj čitanci 3* iz 1997. godine i *Zlatnoj naranči* iz 2002. godine. Čitanke u kojima nema filma i drugih medija su *Čitanka za III. razred osnovne škole* iz 1947. godine, *Čitanka za III. razred osnovne škole* iz 1950. godine, *Čitanka za III. razred narodne škole* iz 1957. godine, *Vedri dani* iz 1961. godine, *Vedri dani* iz 1973. godine i *Čitanka 3* iz 2007. godine. Najviše neknjiževnih tekstova (6.62%) ima u *Čitanci za III. razred osnovne škole* iz 1947. godine, a čitanke u kojima nema neknjiževnih tekstova su *Vedri dani* iz 1961. godine, *Vedri dani* iz 1973. godine, *Radosti druženja* iz 1991. godine i *Čitanka 3* iz 2007. godine.

Iz Tablice 3. jasno se može zaključiti kako u većini čitanaka više ima proze u odnosu na poeziju, a iznimka su čitanka *Vedri dani* iz 1973. godine, *Radosti druženja* iz 1991. godine, *Hrvatska čitanka* iz 1997. godine te *Pružite, djeco, dlan* iz 2005. godine gdje je zastupljeno više poezije nego proze. Također, iz Tablice 3. može se iščitati zanimljivi podatak da se igrokaz pojavljuje prvi puta u *Čitanci za III. razred osnovne škole* iz 1947. godine i da se u svim čitankama nadalje i dalje pojavljuje (izuzetak je *Čitanka za III. razred osnovne škole* iz 1950. godine), ali u većem broju. Iako se igrokazi pojavljuju i dalje ih je premalo u odnosu na ostale vrste tekstova. Mali književni oblici (zagonetke, poslovice i pitalice) zastupljeni su skoro u svakoj čitanci, iako puno više u starijim čitankama, nego u novijim. U dosta novijih čitanaka, poslovice i zagonetke nisu istaknute nego se najčešće nalaze ispod ili iznad teksta u sklopu metodičkog instrumentarija. Najviše zanemareni tekstovi su jezično izražavanje koji uključuje umjetnička djela te pričanje priče po slikama te film i drugi mediji. Jezično izražavanje prvi puta spominje se u čitanci *Vedri dani* iz 1961. godine, a film i drugi mediji u čitanci *Radosti druženja* iz 1991. godine. Neknjiževni tekstovi su također dosta zanemareni u čitankama i ima ih jako malo u odnosu na književne tekstove. Iako su književni tekstovi bitniji, ne treba podcijeniti važnost neknjiževnih tekstova jer oni daju bitne i istinite činjenice o nekim događajima ili stvarima te se puno toga iz njih može naučiti.

4.3.3. Usporedna analiza metodičkih instrumentarija

U ovom poglavlju opisno je prikazana analiza metodičkih instrumentarija u čitankama iz Hrvatskog jezika za treći razred od 1945. do danas.

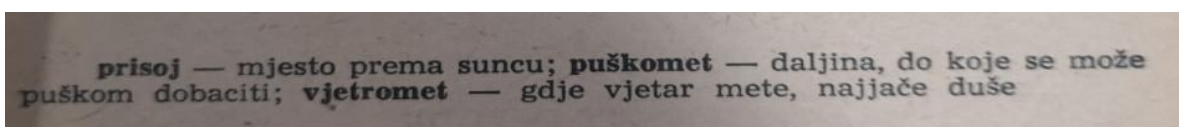
U *Čitanci za III razred osnovne škole* iz 1947. godine metodički instrumentarij se ne pojavljuje, prisutne su jedino crno-bijele ilustracije uz neke tekstove.

U *Čitanci za III razred osnovne škole* iz 1950. godine pojavljuju se crno-bijele ilustracije uz neke tekstove, pitanja ispod nekih tekstova te jedan zadatak uz tekst. Npr. ispod teksta *Narodni heroj Rade Končar* nalaze se pitanja: *Za koga se borio Rade Končar? Kako je narod pokazao svoju ljubav i zahvalnost prema njemu? Kako su se držali fašisti, kad su vidjeli Radinu herojsku smrt?* Ona potiču razumijevanje pročitanoog teksta. U navedenoj čitanci ispod teksta *Zašto pijemo vodu* nalazi se zadatak koji glasi: *Vagnite krastavac! Osušite ga zatim u krušnoj peći (ne smije pougljeniti)! Opet ga nakon toga vagnite, i izračunajte koliko je u njemu bilo vode!* Ovo je vrlo zanimljiv zadatak koji iziskuje praktičan rad te se može povezati s nastavnim predmetom Prirode i društva.

U *Čitanci za III razred narodne škole* iz 1957. godine pojavljuju se crno-bijele ilustracije uz neke tekstove te po prvi puta tumačenje nepoznatih riječi. Pitanja ispod teksta nisu prisutna.

Slika 1.

Prikaz tumačenja nepoznatih riječi iz Čitanke za III. razred narodne škole iz 1957. godine

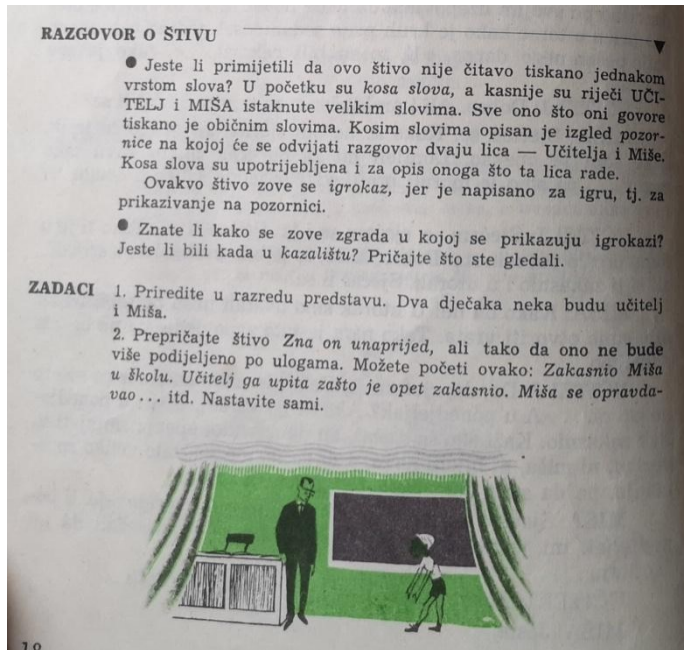
Napomena. Preuzeto iz *Čitanka za III. razred narodne škole* (str. 19), Blaženčić A., 1957., Školska knjiga.

U čitanci *Vedri dani* iz 1961. godine prvi puta pojavljuje se metodički instrumentarij. Čitanke *Vedri dani* iz 1961. i *Vedri dani* iz 1973. godine imaju vrlo sličan metodički instrumentarij. U čitanci *Vedri dani* iz 1961. prvi puta pojavljuju se ilustracije u boji i veliki broj tekstova je ilustrirano. U obje čitanke nema tumačenja nepoznatih riječi, a pitanje se dijele na razgovor o štivu/pjesmi te zadatke. Mora se naglasiti da nemaju svi tekstovi zadatke, ali ih većina ima, dok razgovor o štivu/pjesmi imaju gotovi svi tekstovi. Analizirajući nekoliko proznih tekstova iz obje čitanke, izdvojit ćemo tekst *Dva druga* autora Josipa

Pavičića iz čitanke *Vedri dani* iz 1961. godine. Metodički instrumentarij teksta *Dva druga* sadrži ilustraciju u boji, razgovor o štivu te zadatke. Većina pitanja se odnosi na razumijevanje teksta (*Tko su dva druga o kojima se priča u ovom štivu? Gdje je živio mali Pavlek? Kako je opisan Pavlek? Nađite tu rečenicu.*), ali ima pitanja koja možemo povezati i s drugim nastavnim predmetima npr. Prirodom i društvom (*U štivu se spominje i Samobor. Gdje je taj gradić?*). Možemo zaključiti da su pitanja otvorenog i zatvorenog tipa, ali je pitanja općenito malo (6). Zadaci potiču razvoj kreativnost (*Promatrajte zalazak sunca i pričajte o tome u školi.*) te razvoj pismenih vještina (*Napišite sastavak Večer u svojem domu. Opišite kako provodite večer sa svojim ukućanima i kako se spremate na spavanje?*). Iz čitanke *Vedri dani* iz 1973. izdvojit ćemo prozni tekst *Dupin i djevojčica* autora Milivoja Matošeca. Pitanja je također malo (5) i većina su zatvorenog tipa (*Kako se Vesna zabavljala dok je tata drijemao? Zašto se Vesna nije uplašila dupina?*). Spominje se samo jedan zadatak otvorenog tipa gdje učenici moraju ispričati svoje doživljaje s putovanja i napisati o tome sastavak. Slična pitanja i zadaci se spominju i u pjesmama. Npr. pjesma *Najljepša uspomena* autorice Mire Alečković iz čitanke *Vedri dani* iz 1961. godine ima pitanja otvorenog i zatvorenog tipa te zadatak gdje učenici moraju napisati sastavak. Pojam kitice ili strofe i stiha kao novog pojma je objašnjen i napisan velikim formalnim slovima. Ova pjesma nema ilustraciju uz tekst. U čitanci *Vedri dani* iz 1973. godine također su ti pojmovi napisani velikim formalnim slovima i to u prvoj pjesmi u čitanci. U pjesmi *Moja dolina* autora Nikole Miličevića nalazimo samo pitanja koju su otvorena (*Zašto kaže da je dolina šumom odjevena?*) i zatvorenih (*Može li priroda izgledati i tužno?*). Analizirajući igrokaz *Zna on unaprijed* autora Gvida Tartalje u obje čitanke vidljivo je da je novi pojam igrokaz istaknut i objašnjen, ilustracije su prisutne, pitanja su većinom zatvorenog tipa (*Znate li kako se zove zgrada u kojoj se prikazuju igrokazi? Jeste li bili kada u kazalištu?*), a neki zadaci potiču kreativnost (*Priredite u razredu predstavu.*). Primjer jezičnog izražavanje je tekst *Spas u zadnji čas, Svemirski putnik i Nezgoda u tri slike*. Ovi tekstovi sadrže ilustracije i zadatke koji se odnose na pričanje priče na temelju slika, nastavljanje završetka priče, dodavanje naslova priče i sl. U tekstu *Svemirski putnik* spominje se zatvoreno pitanje (*Jeste li već što čuli o svemirskim raketama?*) i uz zadatak otvorenog tipa gdje učenici moraju napisati sastavak o tome kako zamišljaju svoj put na Mjesec.

Slika 2.

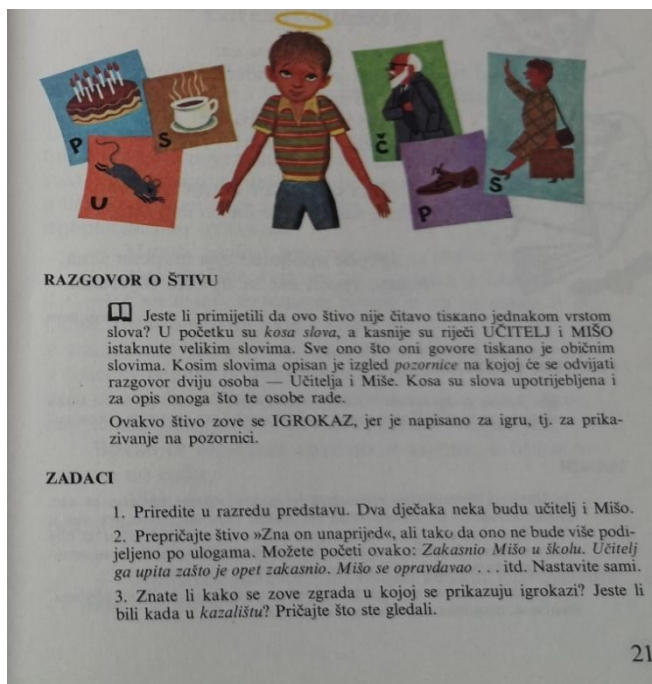
Prikaz pitanja ispod igrokaza *Zna on unaprijed* iz čitanke *Vedri dani* (1961. godina)

Napomena. Preuzeto iz *Vedri dani: čitanka s poukama o jeziku za III. razred osnovne škole* (str.18), Brajenović B., Blaženčić A., 1961., Školska knjiga.

Slika 3.

Prikaz pitanja ispod igrokaza *Zna on unaprijed* iz čitanke *Vedri dani* (1973. godina)

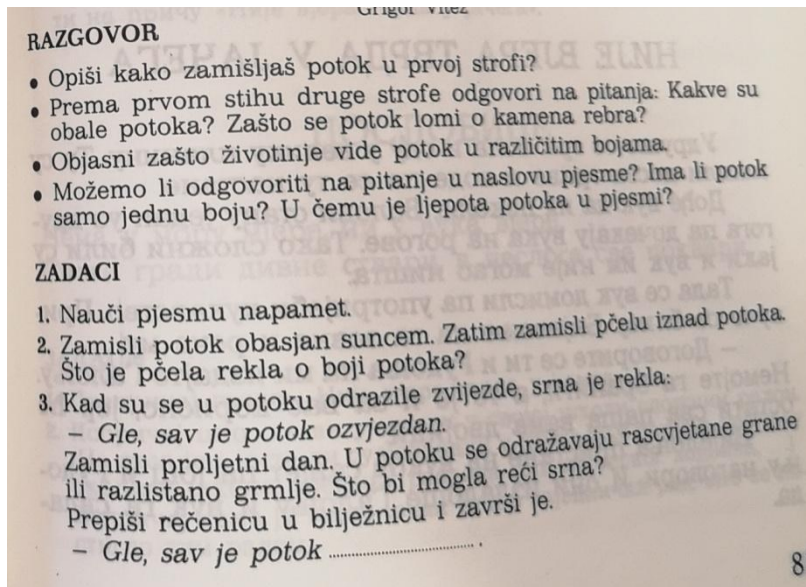
Napomena. Preuzeto iz *Vedri dani: čitanka za III. razred osnovne škole* (str.21), Brajenović B., Blaženčić A., 1973., Školska knjiga.

U čitanci *Radosti druženja* (1991.) metodički instrumentarij sastoji se od ilustracija, razgovora i zadataka. I dalje nema tumačenja nepoznatih riječi, a književni pojmovi nisu istaknuti ni objašnjeni. Ilustracije su prisutne kod većine tekstova. Ako izdvojimo prozni tekst *Pele se seli u šupu* autorice Astrid Lindgren možemo zaključiti da su zastupljena pitanja i otvorenog (*Prepričaj priču Pele se seli u šupu. I ti si se jednom osjetio nepravедno ukoren. Ispričaj kako se to dogodilo.*) i zatvorenog tipa (*Zašto je Pele uvrijeđen? Što je odlučio? Kako se Pele osjeća u šupi?*) i ona koja traže duži ili kraći odgovor. U pjesmi *Kakve je boje potok?* autora Grigora Viteza također su zastupljena otvorena (*Opiši kako zamišljaš potok u prvoj strofi. Objasni zašto životinje vide potok u različitim bojama.*) i zatvorena pitanja (*Možemo li odgovoriti na pitanje u naslovu pjesme? Ima li potok samo jednu boju?*). Neki od zadataka su: *Nauči pjesmu napamet. Zamisli potok obasjan suncem. Zatim zamisli pčelu iznad potoka. Što je pčela rekla o boji potoka?* Kod igrokaza *Darovi djeda Mraza* autorice Višnje Stahuljak pojam igrokaz je istaknut tj. podebljan i objašnjen, ali pitanja se odnose na usvajanje pojma igrokaz (*Nađi riječi i rečenice koje su tiskane kosim slovima i stavljene u zagrade. Što su Sretna i Srećko u igrokazu?*). U ovoj čitanci nalazimo i umjetnička djela koja su u ulozi teksta i na isti način se interpretiraju. Izdvojit ćemo sliku *Guščarica na Savi* umjetnika Nikole Mašića i neka pitanja: *Promotri pažljivo guščaricu i opiši je. Koje se boje ističu na odjeći guščarice? A koje se boje ističu na guskama?* Zaključujemo da je prvo pitanje otvorenog tipa i potiče kreativnost i razgovor, dok su druga dva više zatvorenog tipa. Ovo je prva čitanka u kojoj ovo nalazimo i vrlo je zanimljivo da učenici uče interpretirati i slike, a ne samo tekstove.

Slika 4.

Prikaz pitanja ispod pjesme Kakve je boje potok?

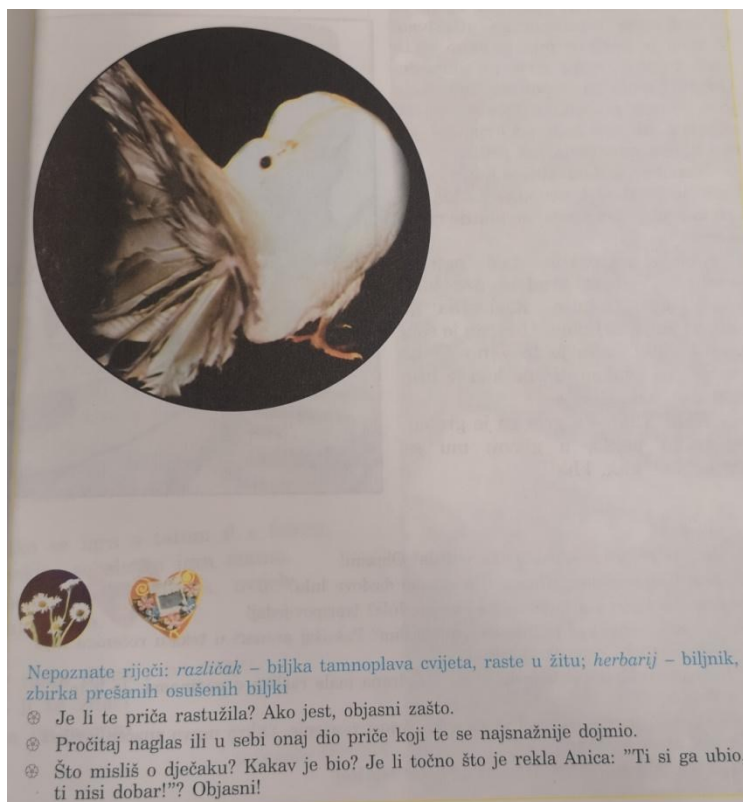

Napomena. Preuzeto iz *Radosti druženja: čitanka iz književnosti, scenske i filmske umjetnosti za III. razred osnovne škole* (str.81), Bendelja N., Brajenović B., 1991., Školska knjiga.

U *Hrvatskoj čitanci 3* (1997.) metodički instrumentarij sastoji se od ilustracija, pitanja i tumačenja nepoznatih riječi. Većina tekstova ima ilustracije, ali nemaju svi tekstovi pitanja za razumijevanje. Zamjerka u ovoj čitanci je što književni pojmovi nisu istaknuti niti objašnjeni. Ako izdvojimo prozni tekst *Paunaš* autora Tite Bilopavlovića vidimo da metodički instrumentarij sadrži tumačenje nepoznatih riječi i one su istaknute plavom bojom. Pitanja su zatvorenog tipa (*Je li te priča rastužila?*) i otvorenog (*Što misliš o dječaku? Kakav je bio?*). U pjesmi *Četka* autora Stanislava Femenića pitanja su otvorenog tipa i potiču razgovor i mišljenje učenika (*Što si u pjesmi doživio/doživjela šaljivo? Kako se pjesnik u ovoj pjesmi igra riječima?*) U ovoj čitanci zastupljena su tri igrokaza i nijedan nema pitanja vezana za taj igrokaz, kao ni objašnjenje pojma igrokaz. Jedino što piše ispod svakog igrokaza je da učenici nauče tekst napamet i odglume igrokaz. Također, u ovoj čitanci prvi puta se pojavljuje strip kao književna vrsta, ali, kao i kod igrokaza, nema metodičkog instrumentarija. Iako su u ovoj čitanci pitanja prisutna, mora se naglasiti da ih nema puno i da ih nema ispod svakog teksta.

Slika 5.

Prikaz metodičkog instrumentarija ispod priče Paunaš

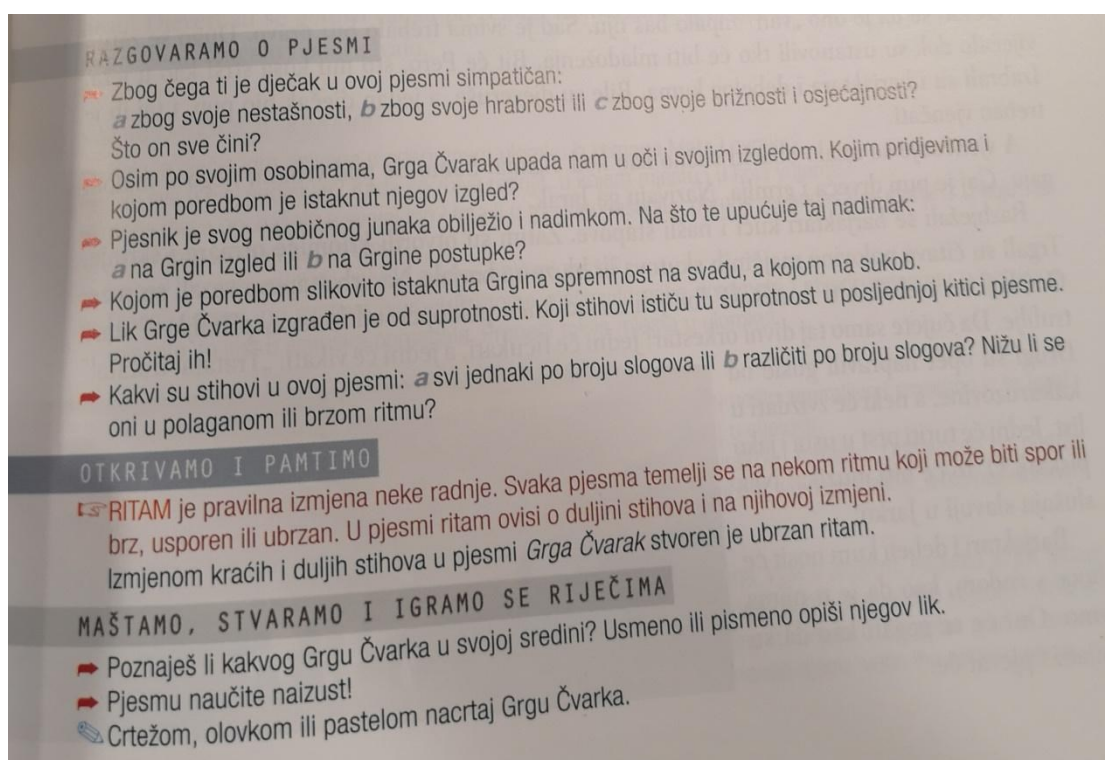
Napomena. Preuzeto iz *Hrvatska čitanka 3: iz književnosti za 3. razred osnovne škole* (str. 61), Lazić D., Zalar I., 1997., Školska knjiga.

Čitanka *Zlatna naranča* (2002.) ima metodički instrumentarij sa svim sastavnicama. Sadržava ilustracije, tumačenja nepoznatih riječi (*Upoznajmo nove riječi*), pitanja (*Razgovaramo o priči/pjesmi*), dodatna pitanja (*Maštamo, stvaramo, igramo se riječima*) te su književni pojmovi istaknuti i objašnjeni (*Ponovimo i zapamtimo, Otkrivamo i pamtimo*). Izvojimo li priču *Mlade voćke i zeko* autora Miroslava Slavka Mađera zaključujemo da ima više pitanja zatvorenog (*Tko sve sudjeluje u priči o voćkama i malom zeki? Što je djed učinio u ljutnji?* nego otvorenog tipa (*Imaš li ti voćnjak? Ili tvoj djed. Opiši ga*). Pitanja su koncipirana na načina da vode k razumijevanju teksta. Također, prisutna su pitanja u kojima se učenici igraju s riječima (*U bilježnicu ispiši kako se nazivaju površine zasijane ili posadene – travom, ružama, cvijećem, maslinama i jagodama.*). U pjesmi *Grga Čvarak* autora Ratka Zvrka također je više pitanja zatvorenog, nego otvorenog tipa. U nekim pitanjima imamo mogućnost biranja ponuđenih odgovora (*Zbog čega ti je dječak u ovoj pjesmi simpatičan: a) zbog svoje nestašnosti, b) zbog svoje hrabrosti ili c) zbog svoje brižnosti i osjećajnosti?*). Pitanje koje je iznimno zanimljivo i potiče maštu i razmišljanje je: *Poznajesh li kakvog Grgu Čvarka u svojoj sredini? Usmeno ili pismeno opiši njegov lik*. U igrokazu *Omedeto* autora Milana Čečuka, osim pitanja zatvorenog tipa koji se odnose na razumijevanje sadržaja

igrokaza, imamo i pitanja koja potiču kreativnost (*Čitajte ovaj tekst najprije po ulogama, a zatim ga izvedite u razredu. Dijelove igrokaza u zagradama koji se odnose na ponašanje likova izrazite pokretima i mimikom – izrazom lica!*) te pismeno izražavanje (*Napiši kratak sastavak s temom Moje novogodišnje želje ili uputi kratku novogodišnju čestitku nekom svom prijatelju!*). Od filma i drugih medija izdvojit ćemo crtani film *Tom i Jerry*. Većina pitanja uz ovaj crtani film je otvorenog tipa i očekuje iskazivanje učenikova doživljaja o crtanom filmu (*Objasni zbog čega voliš crtiće o Tomu i Jerryju? Koji ti je od tih likova simpatičniji i po čemu?*).

Slika 6.

Prikaz metodičkog instrumentarija ispod pjesme Grga Čvarak

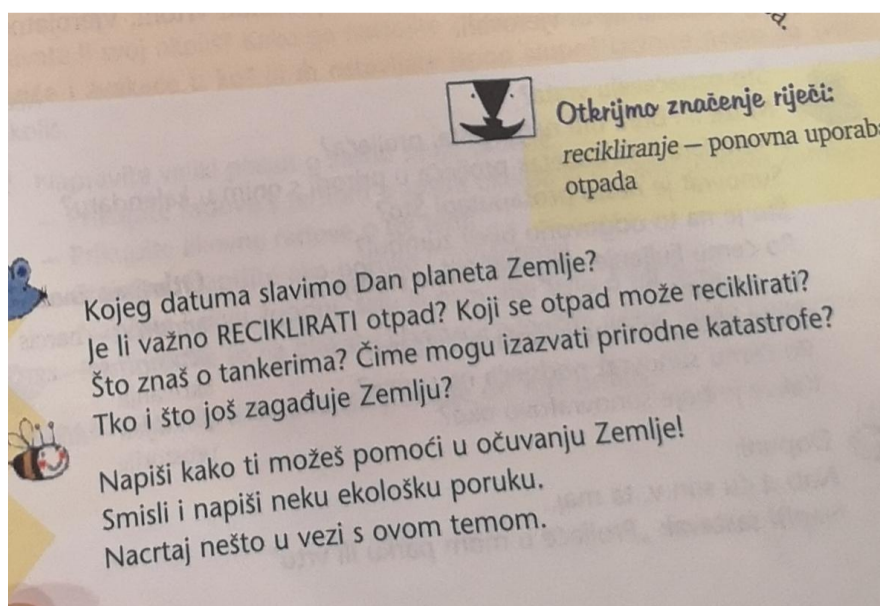
Napomena. Preuzeto iz *Zlatna naranča: hrvatska čitanka za 3. razred osnovne škole* (str. 57), Skok J., 2002., Školska knjiga.

Hrvatska čitanka 3 iz 2004. godine ima metodički instrumentarij koji se sastoji od ilustracija, tumačenja nepoznatih riječi, pitanja te istaknutih književnih pojmova. U legendi *Kako je nastao Hrvatski kockasti grb* autora Marijana Grakalića pitanja su većinom zatvorenog tipa (*Odakle potječe šahovska igra? Znadeš li ispričati neku drugu legendu?*). Pojam legende je istaknut te objašnjen, kao i sve nepoznate riječi koje se nalaze u tekstu. U

pjesmi *Kestenske kiše* autorice Nade Sabadi i pitanja su većinom zatvorenog tipa, ali i jedno otvorenog (*Odaberi dva tebi najljepša haikua.*). Novi pojam haiku je istaknut te objašnjen, a nepoznatih riječi nema. Ispod nekih tekstova (npr. *Iznenadenje* autora Arnolda Nobela) učenici imaju zadatak napisati sastavak na temu *Ugodno sam se iznenadio(la) roditelje* te se ispod teksta nalazi narodne poslovice *Dobro čini i dobru se nadaj*. Pitanje koje bi izdvojila kao jako zanimljivo te koje razvija maštu kod učenika nalazi se ispod teksta *Najdraži gol* autora Božidara Prosenjaka i glasi: *Zatvori oči. Zamisli da si poznati športaš. Nalaziš se na važnom natjecanju. Uspjeh tvoje momčadi ovisi o tebi...O kojem je športu riječ? A natjecanju? Ispričaj i zapiši.* U igrokazu *Stižu maskare* autorice Nade Iveljić pitanja se odnose na razumijevanje sadržaja igrokaza (*Koji se likovi pojavljuju u ovom igrokazu? Kakva je Marina, a kakav Tom?*). Izdvojila bi pitanje: *Opiši kako će ove godine izgledati tvoja maska!* koje potiče učenike na komunikaciju. Također, ovaj igrokaz ima jednu dopunjaljku koju treba riješiti. Primjer neknjiževnog teksta je tekst *Eko-stranice* koji je vrlo poučan i govori o očuvanju Zemlje. Pitanja su zatvorenog (*Kojeg datuma slavimo Dan planeta zemlje? Je li važno reciklirati otpad?*), ali i otvorenog tipa koja potiču pismeno izražavanje (*Napiši kako ti možeš pomoći u očuvanju Zemlje! Smisli i napiši neku ekološku poruku.*) i mogu se povezati s nastavnim predmetom Likovne kulture (*Nacrtaj nešto u vezi s ovom temom.*).

Slika 7.

Prikaz metodičkog instrumentarija ispod neknjiževnog teksta Eko-stranice

Napomena. Preuzeto iz *Hrvatska čitanka 3: čitanka za treći razred osnovne škole* (str. 107), Kolanović D., Mihoković D., Zalar I., 2004., Školska knjiga.

Čitanka *Pružite, djeco, dlan* (2005.) ima puno kompleksniji metodički instrumentarij od prošlih čitanki. Sadrži ilustracije, pitanja, dodatna pitanja, tumačenja nepoznatih riječi i istaknute književne pojmove. Pitanja ispod teksta su podijeljena na više kategorija, *Razgovaraj, Istraži, Obogati rječnik, Izrazim riječima/pjevanjem/stripom, Ponovimo/Nauči, Pročitaj*. Kod nekih tekstova pitanje se nalaze i iznad teksta. U priči *Prvi Dorin žir* autora Dragutina Horkića pitanja su otvorenog (*Kako si doživjela/doživio Prvi Dorin žir – kao izmišljenu priču ili kao stvaran događaj? Objasni odgovor. Promotri sliku, ispričaj kako ju je doživio slikar, a zatim usporedi sa svojim doživljajem. Ispričaj što je zajedničko u vašim doživljajima, a što je različito.*) i zatvorenog tipa (*Kome je pisac postavio zagonetku? Na što ga je podsjetila zagonetka? Što je Dora učinila sa svojim prvim žirom?*). Učenici imaju zadatak podijeliti priču na događaje i smisliti za svaki događaj naslov. U kategoriji *Izrazi riječima* učenici se uče pismeno i usmeno izražavati. Primjer zadatka je: *Ako imaš kućnog ljubimca, opiši u bilježnicu zanimljiv događaj koji si s njim doživjela/doživio. Ako nemaš kućnog ljubimca, a vidjela/vidio si u parku takav događaj s kućnim ljubimcima, opiši ga. U pjesmi *Rujan u voćnjaku* autorice Vere Zemunić također sadrži pitanja otvorenog i zatvorenog tipa. Izdvojila bi pitanje *Pročitaj treću i četvrtu kiticu. Što sada vidiš, kakav miris osjećaš, što osjećaš u ustima? Pjesnikinja ne spominje zvukove. To je prepustila tvojoj mašti. Što čuješ?* koje je jako zanimljivo i potiče učenike da zamišljaju i prepuste se maštanju. Književni pojmovi stih i kitica su istaknuti i objašnjeni. U kategoriji *izrazi bojama i tušem* učenici moraju nacrtati crtež temperama te pored crteža prepisati pjesmu tušem. U igrokazu *Darovi svetoga Nikole* autora Milana Taritaša pojam igrokaz je također istaknut i objašnjen kao i nepoznate riječi iz teksta. Pitanja se odnose na razumijevanje sadržaja teksta, ali i na učenikov doživljaj i iskustvo o blagdanu (*Što tebi govore uoči Svetoga Nikole? Što znaš, ali se ipak pripremaš za taj događaj? Čemu se raduješ?*). U ovoj čitanci svako novo poglavlje počinje s umjetničkom slikom i pitanjima koja se nalaze uz tu sliku. Poglavlje *Kad bi* započinje slikom *Kompozicija br.2* umjetnika Wassilyja Kandinskyog, a pitanja se odnose na opisivanje slike i pričanje priče (*Promatraj sliku i opisujući je ispričaj priču. Na kraju ispričaj na kakvo te razmišljanje potiče slika u cjelini.*). U neknjiževnom tekstu *Mars* autorice Blanke Pašagić imamo otvoreno pitanje (*Objasni po čemu se razlikuju vaši pismeni ostvaraji i Vitezova pjesma Međuzvyezdani letač od teksta Mars Blanke Pašagić.*) koje potiče na razmišljanje o različitim vrstama teksta. Također, ispod teksta je objašnjen pojam umjetničkog teksta i znanstvenog teksta.*

Slika 8.

Prikaz pitanja ispod pjesme *Rujan u voćnjaku*

Razgovaraj

Opiši kakvo raspoloženje u tebi potiče ova pjesma. O čemu razmišljaš?
Odaberi tvrdnju koja odgovara stanju izraženu u pjesmi.
Pjesnikinja je izrazila stanje:
— mirovanja i tišine
— kretanja i zvukova.
Potvrdi svoj izbor stihovima pjesme, a zatim ispričaj kako to zamišljaš.

Tko k sebi zove sve po redu? Koga zove k sebi? Iz koje kitice i kojega stiha zaključuješ da se obraća djeci?
Što trebaju ponijeti? Zašto? Zbog čega ih požuruje?
Koje ljudske osobine ima voćnjak?

Pročitaj treću i četvrtu kiticu. Što sada „vidiš“, kakav miris „osjećaš“, što „osjećaš“ u ustima? Pjesnikinja ne spominje zvukove. To je prepustila tvojoj mašti. Što „čuješ“?
Pročitaj posljednji stih pjesme i reci što u njemu naglašava pjesnikinja.
Sada pročitaj kako pjesnikinja doživljava rujana. Čime to naglašava?

Obogati rječnik

Što pjesnikinja postiže ponavljanjem usklične rečenice *Brzo k meni!*?
Zamijeni tu rečenicu-stih svojom rečenicom-stihom. Što zaključuješ?

Izrazi bojama i tušem

* Pročitaj još jedanput pjesmu *Rujan u voćnjaku*. Pjesmu najprije „ispjevaj“ tempera bojama, a zatim je u desni stupac slike lijepo prepisi tušem i tankim kistom.

Ponovi i istraži

Stih je redak u pjesmi, a **kitica** skup stihova u pjesmi povezanih u cjelinu.

Pročitaj prvu kiticu pa ispričaj kako zamišljaš tu pjesničku sliku: kako izgleda voćnjak, što „čuješ“ i što „vidiš“ svuda unaokolo.

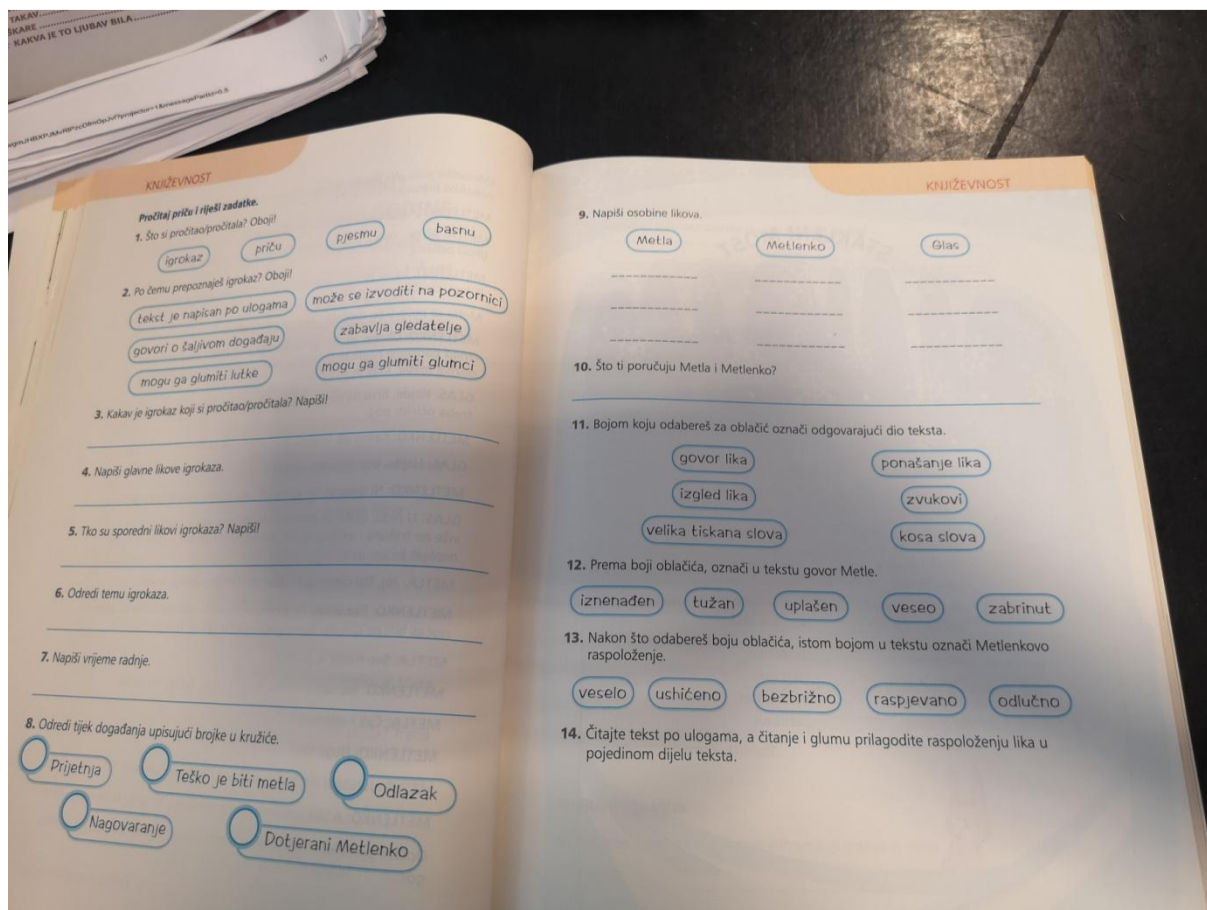
Napomena. Preuzeto iz *Pružite, djeco, dlan: čitanka za treći razred osnovne škole* (str. 35), Lučić K., 2005., Školska knjiga.

Metodički instrumentarij *Čitanke 3* (2007.) razlikuje se od prošlih instrumentarija. Iako sadržava sve sastavnice ilustracije, tumačenje nepoznatih riječi, istaknute književne pojmove i pitanja, oblik pitanja je raznolik. Pa tako razlikujemo pitanja nadopunjavanja, zaokruživanja i sl. Kod pitanja postoji posebno mjesto za odgovor, što u prijašnjim čitankama nije bio slučaj. U priči *Majčine ruke i kruh* autora Tina Kolumbića pitanja su većinom zatvorenog tipa (*Tko su likovi u priči? O čemu govori priča? Oboji vrijeme radnje. Poredaj podnaslove prema tijeku događanja.*), a otvorenog su samo dva od ukupno jedanaest zadataka (*Što je za tebe kruh? Napiši! Komu ćeš zahvaliti za kruh na svome stolu? Napiši u oblačiće.*). U pjesmi *Jablani* Nade Iveljić također je više zatvorenih pitanja koja se odnose na razumijevanje pjesme, a možemo izdvojiti ova otvorena pitanja: *Jablan želi vrhom dotaknuti nebo. Koja je tvoja želja? Napiši! Kako možeš ostvariti svoju želju? Napiši! Kako si shvatio/shvatila posljednju rečenicu? Razmjeni mišljenja s prijateljima.* Kod igrokaza *Metla i Metlenko idu na doček Nove godine* autorice Željke Horvat-Vukelja pojam igrokaz nije istaknut niti objašnjen. Pitanja se odnose na učenje pojma igrokaz (*Što si pročitao/pročitala? Oboji! Po čemu prepoznaješ igrokaz? Oboji! Kakav je igrokaz koji si pročitala/ pročitao? Napiši!*) te na razumijevanje sadržaja igrokaza (*Napiši glavne likove igrokaza. Napiši osobine*

likova. Što ti poručuju Metla i Metlenko?). Zamjerka ovoj čitanci je što se svi metodički instrumentariji ove čitanke više se odnose na zadatke, nego na pitanja i razgovor o tekstu. Iako ima i nešto otvorenih pitanja i dalje iziskuju da se odgovori napišu, a ne da se o tome razgovara. Književni pojmovi su negdje istaknuti, ali unutar zadataka što je dosta nepregledno, a negdje (npr. kod igrokaza) nisu ni istaknuti.

Slika 9.

Prikaz pitanja i zadataka ispod igrokaza Metla i Metlenko idu na doček Nove godine

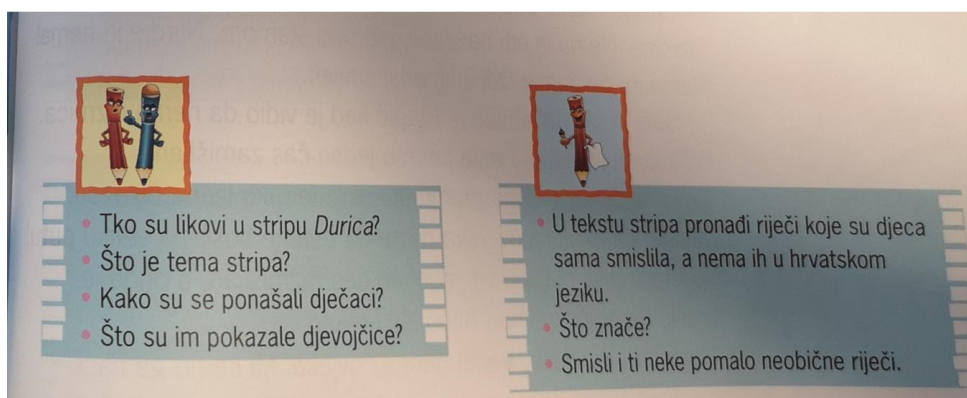
Napomena. Preuzeto iz *Čitanka 3 za 3. razred osnovne škole* (str.102, 103), Španić, A., Jurić J., 2007., Školska knjiga.

U čitanci *Tajna slova 3* (2013.) metodički instrumentarij obuhvaća sve sastavnice. U priči *Djedova lađa* autora Mladena Kopjara nailazimo na zadatak iznad teksta (*Svaki član skupine neka napiše jednu riječ uz riječ: more, lađa, pustolovina, djed. Od napisanih riječi sastavite priču s naslovom Pustolovine na moru. Pročitajte svoje priče.*). Ispod teksta nalaze se pitanja otvorenog i zatvorenog tipa. Prisutna su i tumačenja nepoznatih riječi, kao i

istaknuti i objašnjeni književni pojmovi. Većina pitanja se odnosi na razumijevanje i interpretaciju teksta (*O kome je riječ u priči? Što je unuk najviše volio? Je li se djed ljutio na unuka? Kojim riječima ga je tješio?*). Nailazimo na zadatak poput: *Imaju li tvoji baka ili djed neku posebno dragu uspomenu koja ih podsjeća na mladost? Zamoli ih da ti ispričaju o uspomeni, a ti je zapiši i pročitaj u razredu. Zapiši što si osjećao/osjećala slušajući djedovu ili bakinu priču.*) Uz pitanje i zadatke od učenika se traži da potraže priče o vremenu slavnih putovanja i otkrića te da saznaju nešto o tome. U pjesmi *Čitanje* Tone Pavčeka ima puno zanimljivih zadataka koji potiču učenike na razmišljanje o čitanju. Primjer zadatka: *Napravite tablicu s imenima svih učenika u skupini. Zapišite što mislite o čitanju članova skupine. Zapišite i svoj savjet lošijem čitaču.* Još jedan vrlo zanimljivi zadatak glasi: *Zamisli put kroz slova i točke. kroz brda i međe. Tim putem trebaš stići do Maštograda. Koje ti priče i knjige stoje na putu? Koje si prepreke svladao/svladala? Kako izgleda Maštograd? Maštajte i opisujte, a jedan član skupine neka crta prema vašem opisu.* U igrokazu *Dva listića* autorice Ane Kraljević također nailazimo na pitanja i zadatke ispod i iznad teksta. Zadatak iznad teksta je iznimno kreativan, a glasi: *Zatvori oči. U mašti postani listić s drveta. Jesen je. Što se događa s tobom? Kako izgledaš? Kako se osjećaš? Sve osjećaje zapiši u pisanku. Usporedi ih s radovima drugih učenika.*, kao i zadatak da učenici napišu svoje igrokaze. Pitanja ispod igrokaza odnose se na razumijevanje sadržaja igrokaza. Prisutno je i pitanje *Zašto lišće u jesen žuti i otpada?* kojeg možemo povezati s nastavnim predmetom Prirode i društva. Pojam igrokaz nije istaknut ni objašnjen. U stripu *Durica* Ivice Bednjanca imamo pitanja za razumijevanje i interpretaciju stripa (*Tko su likovi u stripu Durica? Kako su se ponašali dječaci?*) te zadatak koji potiče kreativnost (*U tekstu stripa pronađi riječi koje su djeca sama smislila, a nema ih u hrvatskom jeziku. Što znače? Smisli i ti neke pomalo neobične riječi.*).

Slika 10.

Prikaz pitanja ispod stripa Durica

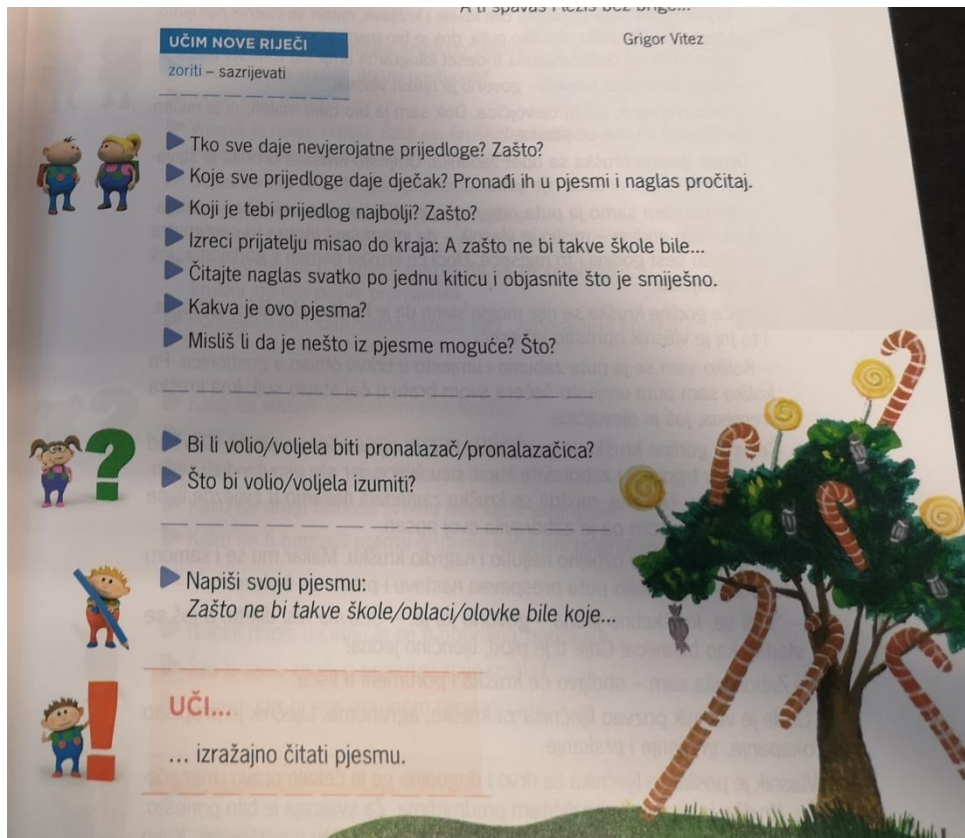

Napomena. Preuzeto iz *Tajna slova 3: čitanka za 3. razred osnovne škole* (str. 153), Zokić T., 2013., Školska knjiga.

Čitanka *Moja staza 3* (2018.) također ima sve sastavnice metodičkog instrumentarija. U odlomku iz romana *Tiki traži neznanca* autora Milivoja Matošeca nailazimo na pitanja iznad i ispod teksta. Pitanja se odnose na razumijevanje i interpretaciju teksta i većinom su zatvorenog tipa (*Zašto se on oblači na takav način? Je li po tome prepoznatljiv? Je li Tiki zadovoljan svojim izgledom?*). Iako ima pitanja i otvorenog tipa (*Po čemu si ti različit/različita od drugih u razredu?*) te kreativan zadatak (*Opiši nekoga iz razreda. Tvoj par neka crta ono što ti opisuješ riječima. Na kraju mora pogoditi ime onoga koga ti opisuješ.*). Novi pojam koji se uči (izgled lika) je istaknut i objašnjen te je istaknuto kada se obilježava Međunarodni dan prava djeteta. U pjesmi *Zašto ne bi?* autora Grigora Viteza imamo tumačenja nepoznatih riječi koje su istaknute plavom bojom i vrlo je pregledno. Pitanja vode k razumijevanju i interpretaciji pjesme (*Tko sve daje nevjerojatne prijedloge? Zašto? Koji je tebi prijedlog najbolji? Zašto?*), ali i očekuju učenikovo mišljenje i potiču komunikaciju (*Što bi volio/voljela izumiti?*). Ima i zadataka koja potiču pismeno izražavanje (*Napiši svoju pjesmu: Zašto ne bi takve škole/oblaci/olovke bile koje...*). U igrokazu *Šestinski kišobran* autorice Nade Iveljić imamo tumačenje nepoznatih riječi te pitanja i zadatke. Pitanja se odnose na učenje pojma igrokaz (*Po čemu zaključuješ da je ovaj tekst igrokaz?*), ali i na razumijevanje sadržaja igrokaza (*Što se dogodilo na zagrebačkoj tržnici? Koji likovi sudjeluju u igrokazu?*). Otvorena pitanja poput *Kako se ti i tvoji prijatelji odnosite prema tuđim stvarima?* potiče učenike na komunikaciju i razmišljanje. Primjeri zadataka su: *Pročitajte tekst po ulogama. Odglumite igrokaz po ulogama u razredu.* U neknjiževnom tekstu *Orhideja* imamo pitanja poput *Što si novo naučio/naučila o orhideji? Zašto je orhideju katkad teško vidjeti u prirodi?* koja se odnose na razumijevanje pročitanoog teksta te pitanja *Poznaješ li još neke zaštićene biljne vrste u svome kraju? Zašto su one zaštićene? Istraži koje bi biljne i životinjske vrste trebalo zaštititi u tvome kraju?* koje potiču učenike za razmišljanje i istraživanje.

Slika 11.

Prikaz metodičkog instrumentarija ispod pjesme A zašto ne bi?

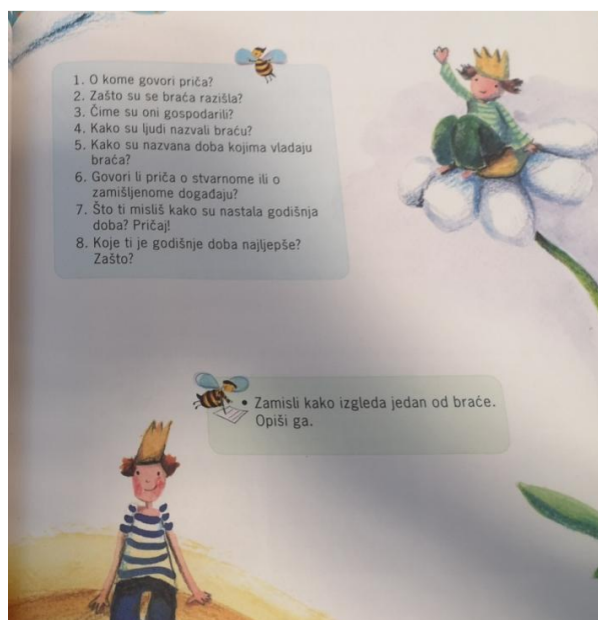
Napomena. Preuzeto iz *Moja staza 3: čitanka u trećem razredu osnovne škole* (str. 19), Centner S., Peko, A., Pintarić, A., Bakota, L., Majdenić, V., 2018., Školska knjiga.

Posljednja čitanka *Zlatna vrata 3* zapravo je integrirani udžbenik koji u sebi sadrži književnost i hrvatski jezik i jedini je takav udžbenik koji se analizirao u ovome radu. Nastavna područja književnosti i jezika su izmiješana, ali su označena drugom bojom tako da vrlo pregledno izgleda. Valja naglasiti da su se analizirali svi tekstovi unutar ove čitanke, čak i oni koji imaju ulogu metodičkog predloška za nastavu jezika. Metodički instrumentarij ove čitanke ima sve sastavnice. Odmah ispod teksta nalaze se tumačenja nepoznatih riječi, te zatim pitanja, zadaci i književni pojmovi koji se uče. Pitanja i zadaci su odvojeni u dva oblačića koja su drugačije obojana, a književni pojmovi su istaknuti u isprekidanom oblačiću. U priči *Četiri brata* autora Maria Šarića imamo pitanja zatvorenog i otvorenog tipa. Pitanja zatvorenog tipa odnose se na interpretaciju priče (*O kome govori priča? Zašto su se braća razišla? Kako su ljudi nazvali braću?*) dok se otvorena pitanja odnose na učenikovo mišljenje i potiču daljni razgovor o priči (*Što ti misliš kako su nastala godišnja doba? Pričaj! Koje ti je godišnje doba najljepše? Zašto?*). Uz to imamo i jedan zadatak *Zamisli kako izgleda jedan od braće. Opiši ga.* U pjesmi *Putovanje* autorice Zvezdane Čagalj imamo zatvorena (*Odredi temu pjesme. Što je poželio oblak? Kada je oblak stigao do voljenog druga?*) i otvorena

pitanja (*S kojim bi vjetrov ti putovala/putovao? Zašto? Pričaj!*). Također, imamo pitanja koja se odnose na pojam koji se usvaja (*Promotri riječi na kraju stihova. Pročitaj ih naglas. Što zapažaš? Koje se riječi glasovno podudaraju?*). Pojam rime ili sroka je ispod toga pitanja istaknut i objašnjen u isprekidanom oblačiću. Uz to imamo i zadatak *Zamisli da si oblak. Napiši! Kamo bi putovala/putovao? Tko bi ti pomogao u putovanju?* koji razvija maštu i kreativno pisanje. Uz ovu pjesmu nalazi se i neknjiževni tekst o oblacima u kojem učenici mogu naučiti što su oblaci i kako nastaju. U igrokazu *Vitamini i minerali* autorice Sanje Petrov po istom principu odvojena su pitanja i zadaci. Većina se pitanja odnose na razumijevanje i interpretaciju igrokaza te su zatvorenog i otvorenog tipa. Zadaci su vrlo zanimljivi, zabavni i prilagođeni dobi učenika (*Igrajte se restorana zdrave hrane. Podijelite se u skupine. Nadjenite svojem restoranu ime. Napišite jelovnik i navedite što vaš restoran nudi za doručak, ručak i večeru. Pazite na ravnomjernu zastupljenost minerala i vitamina. Napišite, a potom izvedite televizijsku reklamu za svoj restoran.*) Kroz ovakve zadatke učenici osim što razvijaju pismeno i usmeno izražavanje, uče i o drugim stvarima, poput razlikovanje zdrave prehrane od nezdrave, igranju uloga i sl. U stripu *Boduljko i Žbunika* autorice Jadranke Čunčić-Bandov nalazi se zadatak koji razvija usmeno izražavanje, a glasi: *Nastavi priču. Kakav su savjet Boduljko i Žbunika dali medvjedu? Što se dalje dogodilo?*). Uz ovaj strip istaknuta su neka pravila kojih se treba pridržavati pri razgovoru (*Gledajte sugovornika. Govorite jasno i razumljivo. Pozorno slušajte govornika.*).

Slika 12.

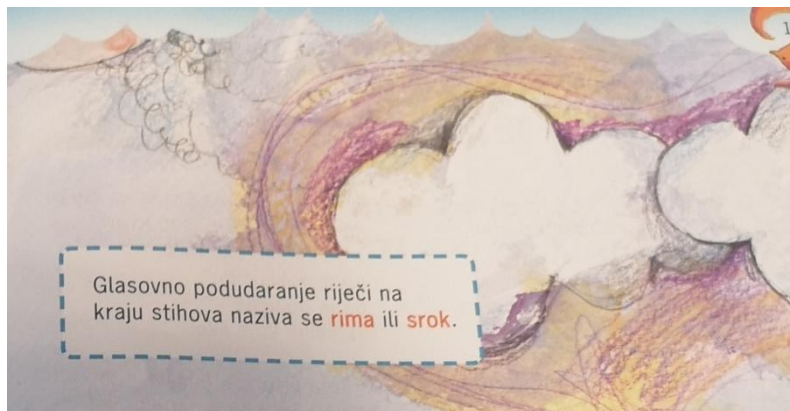
Prikaz pitanja, zadataka i ilustracije ispod priče Četiri brata

Napomena. Preuzeto iz *Zlatna vrata 3: čitanka i hrvatski jezik u trećem razredu osnovne škole* (str. 15), Ivić S., Krmpotić M., 2019., Školska knjiga.

Slika 13.

Prikaz književnog pojma ispod pjesme Putovanje

Napomena. Preuzeto iz *Zlatna vrata 3: čitanka i hrvatski jezik u trećem razredu osnovne škole* (str. 17), Ivić S., Krmpotić M., 2019., Školska knjiga.

5. Zaključak

Knjige su oduvijek bile važan čimbenik u odgojno-obrazovnom sustavu, a od posebne važnosti su svakako udžbenici koji su neizostavan dio nastave. Udžbenik se definira kao temeljno odgojno-obrazovno sredstvo i kao osnovna knjiga u odgojno-obrazovnom sustavu. Iako je udžbenik osnovna knjiga, ne smije biti i jedini izvor znanja jer pravi udžbenik uvijek mora upućivati na korištenje drugih knjiga (Malić, 1986). Temeljna odrednica udžbenika je didaktičko-oblikovanje udžbenika što znači da autori udžbenika trebaju voditi računa o dobi učenika i primjerenost sadržaja dobi, posebnosti odgojno-obrazovnog procesa, specifičnosti nastavnog predmeta, bliskost shvaćanja sadržaja, mogućnost motiviranja u procesu obrazovanja i sl. (Malić, 1986). Zbog svoje značajnosti, izradu i upotrebu udžbenika određuje posebni zakon koji se sastoji od nekoliko temeljnih dokumenata, a valja istaknuti Zakon o udžbenicima i Udžbenički standard. Pri izradi udžbenika treba se voditi i Nastavnim planom i programom koji je sadržajni orijentir za stvaranje udžbenika jer donosi osnovne udžbeničke odrednice. Složenost udžbenika se očituje i u njegovoj podjeli. Razlikujemo više podjela udžbenika, a to su na: a) cjelovite i razgranate, b) klasične, poluprogramirane i programirane, c) tradicionalne i suvremene, d) udžbenike za osnovnu, srednju, višu i visoku školu i fakultete, e) višeizvorni udžbenik ili multimedijски udžbenik. Posebnu skupinu čine i udžbenici namijenjeni poučavanju učenika s određenim posebnim potrebama, a to su udžbenici za darovite učenike i učenika s teškoćama u razvoju.

Zbog specifičnosti predmeta Hrvatski jezik te podjele nastavnih područja na hrvatski jezik, književnost, jezično izražavanje i medijsku kulturu te se u 1. razredu javlja još i područje početno čitanje i pisanje razlikujemo udžbenike za jezik, udžbenike književnosti (čitanke) i početnice, a sve češći su integrirani udžbenici koji pokrivaju sva područja predmeta Hrvatski jezik. Za ovaj rad važan je udžbenik književnost odnosno čitanka. Rosandić (2005) definira čitanku kao temeljnu školsku knjigu namijenjenu književnom odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. Čitanka za osnovnu školu je posebna vrsta dječje knjige jer je svojim sadržajem i likovno-grafičkim izgledom prilagođena doživljajno-spoznajnim mogućnostima učenika određene dobi. Čitanke se prema namjeni dijele na čitanke-udžbenike za mlađe razrede osnovne škole, čitanke-udžbenike za više razrede osnovne škole i čitanke-udžbenike za srednju školu, a prema metodičko-didaktičkoj oblikovanosti na recepcijsko-reproduktivne, recepcijsko-produktivne, komunikacijske, razgranate i višeizvorne (multimedijске). Središnje mjesto u čitanci ima tekst, odnosno metodički predložak čijom se analizom postižu različiti ciljevi nastave Hrvatskog jezika. Uz

metodički predložak, sastavni dio čitanke je i metodički instrumentarij koji je neodvojiv od metodičkog predloška. Metodički instrumentarij služi za analizu metodičkog predloška i vodi učitelje i učenike do spoznaje nekog novog pojma ili procesa. Instrumentarij se sastoji od pitanja i zadataka, tumačenja nepoznatih riječi, književnih pojmova, ilustracija, citata i kraćih objašnjenja. Metodički instrumentarij potiče učenike na samostalno raščlanjivanje, tumačenje i vrednovanje nekog teksta.

U ovom radu provedena je analiza ukupno četrnaest čitanke Hrvatskog jezika za treći razred osnovne škole od 1945. do danas. U čitankama se analiziralo zastupljenost domaćih i stranih autora te muških i ženskih autora unutar čitanke, zatim zastupljenost književnih i neknjiževnih tekstova u čitankama te analiza metodičkih instrumentarija s obzirom na određene kriterije (otvorenost/zatvorenost pitanja, prisutnost dodatnih pitanja, prisutnost objašnjenja nepoznatih riječi, zastupljenost književnih pojmova, popraćenost instrumentarija ilustracijama). Rezultati analize zastupljenosti autora pokazuju da ima najviše autora koji nisu navedeni. U starijim čitankama je puno više tekstova koji nemaju autora, dok u novijim čitankama većina tekstova ima autore osim malih književnih oblika (zagonetki, poslovice i pitalica) ili ako se radi o tekstovima narodnog podrijetla. Zastupljeno je više domaćih autora u odnosu na strane te više muških autora u odnosu na ženske autorice. Do 1961. godine bilo je više stranih autora nego domaćih, ali se od tada to promijenilo. Muških autora je oduvijek bilo više, a jedina čitanka u kojoj je više ženskih autora je čitanka *Zlatna vrata 3*. Rezultati analize zastupljenosti književnih i neknjiževnih tekstova pokazuju da ima više književnih tekstova nego neknjiževnih. Od književnih tekstova najviše je proznih, a najmanje filma i drugih medija (stripa). Iako u starijim čitankama ima puno više zagonetki i poslovice, iznenađujući podatak je da i u novim ima, ali u manjem broju. Većinom su u sklopu metodičkog instrumentarija, iznad ili ispod teksta. Igra, jezičnog izražavanja te filma i drugih medija ima jako malo u odnosu na druge tekstove te bi svakako to trebalo promijeniti. Također, neknjiževnih tekstova ima vrlo malo, a koristan su izvor informacija i može ih se povezati s drugim nastavnim predmetima. Rezultati analize metodičkog instrumentarija pokazuju da su pitanja zatvorenog tipa zastupljenija nego pitanja otvorenog tipa, iako se vidi pomak od nekadašnjih čitanke gdje je bilo puno manje otvorenih pitanja. Dodatni zadaci su većinom prisutni, dok je u nekadašnjim čitankama više bio naglasak na pismenom izražavanju, a manje na usmenom, u novim je više zastupljeno usmeno izražavanje i naglasak je na razvijanju mašte i kreativnosti što je vrlo bitno i ne treba zanemariti. Još možemo dodati da u današnjim čitankama ima više pitanja i zadatak nego u nekadašnjim. Skoro sve čitanke imaju tumačenje

nepoznatih riječi. Kod nekih se nalaze ispod teksta, a kod sa strane te su istaknute drugom bojom. Književni pojmovi nisu svugdje istaknuti i objašnjeni. U čitankama *Vedri dani* istaknut je samo pojam igrokaz i većina čitanaka nadalje ima istaknute književne pojmove (osim čitanki iz 1991., 1997. i 2007. godine). Ilustracije su prisutne u svim čitankama, iako ne uz sve tekstove. Većina čitanki obiluje ilustracijama i crtežima koji motiviraju učenike i potiču njihovu kreativnost te pridonose razumijevanju sadržaja s kojim su usklađene. U čitankama prije 1961. godine, ilustracije su bile crno-bijele, a nadalje u bojama. U novim čitankama ilustracije su bogatije i prisutne su skoro uz svaku tekst. Izdvojila bih Hrvatsku čitanku 3 iz 1997. godine jer ima puno više fotografija i realističnih ilustracija dok ostale čitanke više imaju crteže.

Na temelju analize vidljiv je napredak u odnosu na čitanku iz 1947. i čitanku iz 2019. godine. Metodički instrumentarij postao je puno kompleksniji i sastoji se od više sastavnica. Pitanja ima više, iako i dalje prevladavaju više ona zatvorenog tipa. Zadatci su kreativniji, potiču učenika na razmišljanje i uključivanje mašte te se kroz pitanja i zadatke razvija usmeno i pismeno izražavanje. Novije čitanke su puno preglednije i metodički instrumentarij je vizualno ljepše osmišljen. Ali, ipak i dalje treba usavršavati čitanke kako bi bile kvalitetan izvor znanja učenicima. Ne treba zaboraviti ni ulogu učitelja, bez kojeg ni ne bi bilo nastavnog procesa. Ipak je učitelj onaj koji prenosi učenicima znanje, a udžbenici su samo sredstvo koji to olakšavaju. Ovaj diplomski rad može biti koristan autorima i učiteljima u koncipiranju budućih udžbenika kako bi obratili pozornost na ono što u udžbenicima treba promijeniti te što je zanemareno.

LITERATURA

Bendelja N., Brajenović B. (1991). *Radosti druženja: čitanka iz književnosti, scenske i filmske umjetnosti za III. razred osnovne škole*. Osmo izdanje (1. izmijenjeno izdanje). Školska knjiga, Zagreb.

Bežen, A. (2002). *Udžbenik književnosti kao književnoznanstveno, metodičko i društveno pitanje*. Napredak: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, 143(1), 81–102.

Bežen, A. (2008). *Metodika: znanost o poučavanju nastavnog predmeta; Epistemologija metodike u odnosu na pedagogiju i edukologiju – s primjerima iz metodike hrvatskog jezika*. Učiteljski fakultet i Profil, Zagreb.

Blaženčić A. (1957). *Čitanka za III. razred narodne škole*. Četvrto prerađeno izdanje. Školska knjiga, Zagreb.

Brajenović B., Blaženčić A. (1961). *Vedri dani: čitanka s poukama o jeziku za III. razred osnovne škole*. Školska knjiga, Zagreb.

Brajenović B., Blaženčić A. (1973). *Vedri dani: čitanka za III. razred osnovne škole*. Drugo neizmijenjeno izdanje. Školska knjiga, Zagreb.

Centner S., Peko, A., Pintarić, A., Bakota, L., Majdenić, V. (2018). *Moja staza 3: čitanka u trećem razredu osnovne škole*. 4. izdanje. Školska knjiga, Zagreb.

Enciklopedija (2023). *Metodika*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno 10. 7. 2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40439>

Hrvatić, N. (2004). *Udžbenici za učenike s posebnim potrebama. Udžbenik i virtualno okruženje*. Školska knjiga, Zagreb.

Ivić S., Krmpotić M. (2019). *Zlatna vrata 3 : čitanka i hrvatski jezik u trećem razredu osnovne škole*. 10. izdanje. Školska knjiga, Zagreb.

Jurić, V. (2004). *Može li udžbenik podržati otvorenost nastave. Udžbenik i virtualno okruženje*. Školska knjiga, Zagreb.

Jurman J., Cvitan V., Tošić I., Blaženčić A., i Vajnaht E. (1947). *Čitanka za III. razred osnovne škole*. Drugo dopunjeno izdanje. Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb.

Jurman J. (1950). *Čitanka za III. razred osnovne škole*. Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb.

Kolanović D., Mihoković D., Zalar I. (2004). *Hrvatska čitanka 3: čitanka za treći razred osnovne škole*. 4. izdanje. Školska knjiga, Zagreb.

Lazić D., Zalar I. (1997). *Hrvatska čitanka 3: iz književnosti za 3. razred osnovne škole*. 5. izdanje. Školska knjiga, Zagreb.

Lučić K. (2005). *Pružite, djeco, dlan : čitanka za treći razred osnovne škole*. Školska knjiga, Zagreb.

Nastavni plan i program za osnovnu školu, Narodne novine 102/2006

Malić, J. (1986). *Koncepcija suvremenog udžbenika*. Školska knjiga, Zagreb.

Matijević, M., Topolovčan, T. i Rajić, V. (2013). *Učenička evaluacija udžbenika*. Napredak 154 (13), 289-315. <https://hrcak.srce.hr/138805>

Mijatović, A. (2004). *Treća generacija udžbenika. Udžbenik i virtualno okruženje*. Školska knjiga, Zagreb.

Peko, A., Borić E. i Vujnović M. (2004). *Udžbenik – interaktivni medij. Udžbenik i virtualno okruženje*. Školska knjiga, Zagreb.

Poljak, V. (1980). *Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika*. Školska knjiga, Zagreb.

Rosandić D. (2005). *Metodika književnoga odgoja*. Školska knjiga, Zagreb.

Sekulić-Majurec, A. (2004). *Suvremeni udžbenik u virtualnom okružju. Udžbenik i virtualno okruženje*. Školska knjiga, Zagreb.

Skok J. (2002). *Zlatna naranča: hrvatska čitanka za 3. razred osnovne škole*. 4. izdanje. Školska knjiga, Zagreb.

Španić, A., Jurić J. (2007). *Čitanka 3 za 3. razred osnovne škole*. Školska knjiga, Zagreb.

Visinko K. (2006). *Jezik i stil osnovnoškolskih udžbenika Hrvatskog jezika i književnosti*. Metodika, 7 (13), 305-312. <https://hrcak.srce.hr/26966>

Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu, Narodne novine, 36/01 (2006).

Zokić T. (2013). *Tajna slova 3 : čitanka za 3. razred osnovne škole*. 6. izdanje. Školska knjiga, Zagreb.

Žužul, A. (2004). *Udžbenik i kurikulum. Udžbenik i virtualno okruženje*. Školska knjiga, Zagreb.

Izjava o samostalnoj izradi rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studentice)